TURAN GÜNEŞ

Araba Devrilmeden Önce

~~~
~~~

Turan Güneş

1922 yılında Kandıra'da doğan Turan Güneş, orta ve lise öğrenimini Galatasaray Lisesinde tamamladı. O yıllarda gelişen ilgisi sonucu, İstanbul Üniversitesi Şarkiyat bölümüne kaydolan Güneş, bu bölümün kapanması üzerine aynı üniversitenin birincilikle bitireceği Hukuk Fakültesinde yüksek öğrenimine başladı. Turan Güneş daha sonra Fransa'ya gitti ve Paris Üniversitesinden "siyasal partilerce ilişkin tez çalışmasıyla doktorasını aldı. Yurda dönüşünde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde asistan olarak göreve başladı; 1954 yılında bu üniversiteye sunduğu "Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi" teziyle doçent oldu.

Güneş, eğitiminin devam ettiği 1947 yılında Kandıra'da, Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer aldı ve aynı partiden Kocaeli Milletvekili olarak 1954'te Millet Meclisine girdi. Bu yıllarda Avrupa Konseyi üyeliği görevini de yürüten Güneş, 1955 yılında "İspat Hakkı" diye bilinen olay etrafında çıkan ihtilâf sonucu bazı arkadaşlarıyla birlikte Demokrat Parti'den ihraç edildi. Yine o yıllarda ortaya çıkan Hürriyet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve bu partinin Genel Sekreterlik görevini yürüttü. Turan Güneş 1959'da, yıllarını vereceği Cumhuriyet Halk Partisi'ne girdi ve partinin Merkez Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi.

1960 ihtilalinden sonra oluşturulan Kurucu Meclise Kocaeli temsilcisi olarak katıldı ve o Mecliste Anayasa Komisyonu üyesi olarak 27 Mayıs Anayasasının hazırlanmasına katkıda bulundu.

Güneş, 1961 yılında yeniden Üniversiteye, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesine döndü ve "pozitif hukuk açısından yürütmenin işlevleri" konusunda yaptığı çalışmayla 1965 yılında Profesör oldu.

CHP ile bu dönemde de ilişkisini koparmayan Güneş, aktif siyasete Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu üyesi olarak devam etti. Daha sonra Ortanın Solu hareketi diye adlandırılacak olan CHP'ye yeni bir görüş ve yapı kazandırma çabalarını ilk başlatanlar ve bu hareketin geliştirilmesinde birinci derecede rol oynayanlar arasında yer aldı. 1969 yılında ve daha sonra tekrar 1973 yılında CHP Genel Sekreter Yardımcılığı yaptı.

Turan Güneş, Büyük Millet Meclisine ikinci kez 1973'te yine Kocaeli Milletvekili olarak girdi. Türk ve Dünya kamuoyu kendisini 1974 yılında yürüttüğü Dışişleri Bakanlığı sırasında ortaya çıkan Kıbrıs

Barış Harekâtı ve Cenevre Görüşmelerinde oynadığı önemli rollerde yakından tanıdı.

1977 Genel Seçimlerinde yeniden Kocaeli Milletvekili seçilen Güneş, bu seçimlerden sonra oluşturulan Hükümette Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığına getirildi.

Güneş, 1976 Kurultayında en çok oyu olarak CHP Genel Yönetim Kuruluna seçildi ve bu görevden 1978 yılında istifa etti.

Çeşitli dönemlerde Avrupa Konseyi üyeliği ve bu Konseyin Siyasi işler Komisyonu Başkanlığı, Ankara Barosu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mütevelli Heyeti, Türkiye İş Bankası İdare Heyeti ve Erol Simavi Vakfı Yönetim Kurulu üyeliklerinde bulunan Turan Güneş, 9 Nisan 1982 tarihinde aramızdan ayrılmıştır.

Önsöz

Bu kitap kuşkusuz Türk demokrasisi hakkındadır. Kitabın başlığındaki "araba" sözcüğü de demokrasiyi mecazi olarak ifadelendirmektedir. Aslında babam bir kitap yazmayı 12 Eylül'den bir yıl kadar önce tasarlamaya başlamıştı. Fakat bir türlü kalemi eline almayı gerçekleştirememişti. 12 Eylül olunca, bu sefer kısa bir süre, iki kitap yazacağından bahsetmeye başladı. İkincisini ise "Araba Devrildikten Sonra" diye adlandıracağını ve demokrasiye pragmatik olarak çıkış yollarını, içinde bulunduğumuz koşullar çerçevesinde inceleyeceğini tekrarlamıştı. Demek ki, ecelin erkenliği bize bir tek kitapla yetinmemize de mal olmuş.

Bununla birlikte, bu kitap da tamamlanamamış, bazı noktaların incelenmesine fırsat kalmamıştır. Ordu-siyaset ilişkilerini, son zamanlarda sık sık söylediği consensus (uzlaşma) fikrini, üçüncü dünya ülkelerinden farklı olan halkçılık tanımını, kültür üzerine diğer görüşlerini fazla açıklamaya zaman bulamamıştır.

Bu kitap, Türk demokrasisinin hem kurumsal, hem de tarihsel yaklaşımla bir sosyolojik ve siyasal analizidir. İlk kısımlarda, Danıştay, Parlamento, Anayasa gibi kurumlar ele alınmakta, daha sonra da tarihsel açıdan demokrasinin Türk toplumuna yerleşememesinin nedenleri dile getirilmektedir. Bu yapıtın ilginç olan bir yönü, yazarının hem çok uzun süre siyasal arenanın ileri gelenlerinden olması, hem de anayasa hukukçuları siyasetin hukuki yönleriyle ilgilendiklerinden, bir siyaset bilimci olmasıdır. Bu da ona, hem siyasal olayları daha yakından izlemesine, hem de daha geniş bir görüş açısıyla yorumlayabilmesine ve eleştirmesine elvermiştir.

Politikada babamı tanıyanlar, onu nüktedan, halkçı ve zeki bir insan olarak tanırlar. Bu niteliklere ben burada bir tanesini daha eklemek istiyorum. Bilmem okurlar haklı bulacaklar mı? Babam çok yönlü okur ve derin düşünürdü. Bu nedenle de eleştirisel bir yaklaşımı vardı. Genelleştirdiği sonuçlarını basit sözcüklere indirgemekten çekinmez, bazen de bir nükte içine sıkıştınverirdi. Bu kitapta nükteler pek yok; ancak çok ciddi sorunlar çok öz bir biçimde işlenmiş.

Kitabın manüskriptlerinin başında bir iki nokta var ki, yazılanlar içinde bulamadım. Bunlardan birincisi şöyle : "Bürokrasi mi yönetiyor (spoils system). Devletin sonu." Yine arkasından bir not daha koymuş: "Fonction Publique'de Dernekleşme ve Devlet" (yani Kamu İşlerinde Dernekleşme ve Devlet). "Parlamento'nun Çöküşü" diye koyduğu bir

başlığın altına üç madde koymuş; ön seçim, iç tüzük ve parti örgütlenmesi. Yine “Cumhuriyet Senatosu” diye koyduğu bir başlığın yanına “Denetleyici organ olmaktan çıktı. Seçimi siyasi partiler kanunu. Parti ortak gurupları. Gereksiz kuruluşlara örnek” notları eklenmiş. Bir idare veya anayasa hukukçusu olmadığım için babamla sık sık siyasal sohbetlerde bulunmama rağmen neler söylemek istediğini çıkartamıyorum.

Her şeye rağmen umarım bu kitap, Türk demokrasisinin oturmasına teorik olarak katkıda bulunur. Böylece de, babanım demokrasi uğrunda yaptığı pratik mücadele, teorik bir katkıyla da bütünleşir.

29 Aralık 1982

Hurşit Güneş

Sunuş

Önsözde de belirtildiği gibi Turan Güneş bu kitabı tamamlayamadı. Başlanıp da bitirilemeyen bölümler olduğu gibi, sadece ismi belirtilip hiç başlanamayan bölümler de var. Oldukça kendine özgü görüşleri olan bir bilim ve siyaset adamının eksik bıraktığı yerleri tamamlamak elbet hiç kimseye düşmüyor. O nedenle elimizde olan yazılara, hiçbir ilave ve onlardan hiçbir çıkartma yapılmamıştır. Kitapta da işaret edildiği gibi bazı okunamayan kelimeler mevcuttur. Bunlardan bazılarını yakıştırmalar yaparak doldurmak mümkün idiyse de, boş bırakmayı tercih ettik.

Turan Güneş'in yayınlayacağı bir küçük kitapçığa koymayı düşündüğü bir eski Meclis konuşması ile aynı kitapçık için yazdığı önsöz de elinizdeki kitaba eklenmiştir.

Bir kere daha belirtmek isteriz ki, okuyacağınız eserin tümü kendisine aittir.

Eşi ve çocukları

Yazarın Önsözü

Bu küçük broşür, 12 Eylül 1980'den çok önceleri yazıp söylediğim bazı düşüncelerimi bir araya topluyor. Bugün bunları "ben dememiş miydim ?" diye kendimi beyaza çıkarmak için yayınlamıyorum. 12 Eylül'e kadar her gün yurdun dört köşesinden mektuplar okudum. Bir kısmı neden Ecevit'e karşısın diye beni ayıplar, kimi sen de bütün CHP'liler gibi komünistsin der, kimi Ecevit kötü Demirel iyi, sen de AP'ye geç der. Bunlar partizan ve militan mektupları. Ama büyükçe bir kısmı da "Turan Güneş neden susuyorsun, bir şeyler söyle, bir şeyler yap" der durur. Sokakta, dolmuşta, lokantada, her çevrede de aynı eleştiriler yapılırdı : Konuşsana, davransana, ne duruyorsun?

Oysa ben durduğum kanısında değildim. Fırsat bulursam Meclis'te, — fırsat da bulamazdım ya , çünkü iç tüzük, milletvekillerinin konuşmasını hemen hemen yasaklamıştır— CHP gurubunda, kurultayda, basında gevezelik sayılacak kadar çok laf söyledim. Gazeteler bir bölümünü yazdı, bir bölümünü de "espri" değil diye yazmadılar. Adım şakacıya çıkmış. Belki ondandır, şakayı yeğliyorlar.

Şimdi Türk demokrasisinin arabası devrildi. Gene, eski bir politikacı olarak, görevim gereği, kendi çapımda bir şeyler söylemek ödevimdir. Kendimi abarttığımdan değil, tüm vatandaşların kendilerine göre doğru bildiklerini söylemeleri ile gerçeklere varmak mümkündür de onun için.

Ama şimdi, eski söylediklerimi anımsatmadan konuşmaya başlayacak olursam, "Araba devrildikten sonra yol gösteren çok olur" işte Güneş de sustu, sustu şimdi ukalalık ediyor diyecekler. Bundan ötürü eski dediklerimi yayınlıyorum.

Araba devrilmeden, aklımın erdiği yolu gösterdim, araba devrildi gene aklımın erdiği yolu göstereceğim. Gösterdiğim yolun doğru olduğuna ben inanıyorum. Gerçekten öyle midir, o da tartışarak anlaşılır.

Tabii, yola çıkmadan önce arabayı kaldırmak, 4 tekerlek üstüne oturtmak gerekir. O da zor bir iş. Eli çabukluk etsen kırılacak, yavaştan alsan çamura gömülecek. Çekmeden, çekiştirmeden herkes iyi niyetle yardımcı olursa çıkarız bu işin içinden.

MECLİSTE ELE GEÇİRDİGİM BİR FIRSAT

Günlerden 1978 Aralığının 26'sı; TBMM ilan edilen sıkıyönetimi onaylamak için toplanıyor. Birkaç gün önce Kahramanmaraş'ta kan gövdeyi götürmüş, vatandaşlar birbirini boğazlamıştır. İktidarda Ecevit hükümeti vardır. Ama bence bunun önemi yok. Başkası da olsaydı aynı şey olacaktı.

Hükümet daha iş basma geldiği günlerde, 14 Ocak 1978'de olayların yaygınlaşması durmuş, hatta daralmaya başlamıştır diyordu. Tabii durmadı, tırmandı da tırmandı. Biz gene siyaset hayatımızda, birbirimizle saç saça, baş başa kavga ediyoruz. Parlamentoda ise senatörü, milletvekili, sanki bunlar bizim işimiz değilmiş gibi, liderlere bırakmışız kendimizi, onlar ne derse alkışlayıp, karşıyı yuhalayıp gidiyoruz. Türkiye Büyük Mület Meclisi sanki felce uğramış.

Görüşmelerde gurup sözcülerinden sonra ancak iki üye konuşabiliyor. Düşünün, 630 üyeyi aşkın bir parlamentoda ancak iki kişi konuşabilecek, hem de yalnız on dakika? Anlatması gereksiz türlü çabalardan sonra süre alabildim ve aşağıda okuyacağımız konuşmayı yapabildim.

Bu konuşma ile ilgili bazı açıklamalar yapmak gerekecek. Zabıtlarda konuşmamın sonunda "CHP sıralarından alkışlar" diye yazılı. Bu doğru değil. Konuşmamın sonunda kimse beni alkışlamadı, alkışlayamadı. Çünkü herhangi bir partiden yana, ya da bir partiye karşı değildi. Birazdan değineceğim gibi liderlere de tariz vardı. Alkışlamadılar demek, beğenmediler demek değildir. Kürsüden indiğimde de beni kutlamadılar ama, koridorda CHP'lisi, AP'lisi "çok doğru söyledin" dediler. Bizim parlamentomuz böyledir, daha doğrusu böyleydi. Lider bağlılığı, parti gayreti, demagoji tutkusu, feshedilecek örgüt korkusu, aklımızı bir yana, davranışımızı bir yana götürür. Nitekim benden sonra konuşan bir AP'li arkadaşım, CHP'yi bir güzel yıkayıp, bizim hedefimizin ülkeye komünizmi getirmek olduğunu söyleyince, AP sıralarından belki biraz sonra beni koridorda kutlayacak olanlar dahi, alkış ve bravo sesleriyle salonu yıktılar. İşte Meclis böyle yürüdü.

Konuşmamdaki üç noktayı açıklamam gerekli. 1950'den beri siyaset adamlarımızın isteyerek istemeyerek, bazen hükümet bazen idare planında Silahlı Kuvvetlere muhtaç olmasıyla anlatmaya çalıştığım şey

şuydu: Ya normal düzenle ülkede düzeni sağlayamadığımız için sıkıyönetim ilan ediyoruz, asayişi askerlere bırakıyoruz. Tabii işin içinden çıkamadığımız için bunu isteyerek yapıyoruz. Ya da biz istemesek bile, işleri öyle bir noktaya getiriyoruz ki, askerler iktidara el koyuyorlar. 1950'den beri idare hayatımızın hemen yarısı sıkıyönetimle geçti, yani idare askerlerde idi, ya da 27 Mayıs ve 12 Mart oldu, hükümet fiilen Silahlı Kuvvetlere geçti.

Bu konuşmanın yapıldığı sırada, henüz 12 Eylül olmamıştı. Ama olacağı düşünülecek hale geliyordu. Fransız hukukçusu Hariou'nun "Devrevi Anayasal Bunalımlar Teorisi"nin Türkiye'de de geçerli olduğuna değinmem bundandır.

Sözünü ettiğim büyük tirajlı gazete "Günaydın"dır.

O günlerde Sayın Demirel ve Sayın Ecevit'i her gün çıkan karikatürlerde kavga eden Lorel ve Hardy olarak gösteriyordu. Onu hem liderlere, hem de bizim gibi kılavuz peşine takılanlara hatırlatmak, halkın da karikatürcü gibi düşündüğünü vurgulamak istedim.

TBMM, 26.12.1978

TURAN GÜNEŞ (Kocaeli Milletvekili)

Sayın başkan, değerli arkadaşlarım,

Konuşmama başlamadan önce iki noktayı belirtmek istiyorum. Bu sözlerim, bir milletvekili olarak, burada bulunan bütün arkadaşlarım gibi belli bir aşamadan geçip, vatandaşlarca elbette bir partiye mensup olarak, buraya ülke sorunlarını konuşmak için gönderilmiş bir milletvekili sıfatıyla ve özellikle kendimi bir özeleştiriye tabi tutmak için yapılan bir konuşmadır.

Bu nedenle sözlerim sırasmda eğer "siz" deyimini kullanırsam, bu "siz" deyimine, özellikle benim de dahil olduğumu ve "biz" demenin daha doğru olacağını; ama dil alışkanlığıyla belki "siz" diyeceğimi size hatırlatmak isterim.

Değerli arkadaşlarım, ikincisi bu konuşmam gerçekten seçime, genel oya, demokrasiye, özgürlüklere inanan ve sadece bu amaçla yahut böyle bir düzen olduğu için burada bulunanlara aittir. Ben, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bulunan üyelerin çok büyük bir çoğunluğunun bu görüşte olduğu kanısındayım; ama herkes için teminat vermek imkânım maalesef yoktur.

Değerli arkadaşlarım, konuşmaları dinledim; parlamento geleneklerine uygun olarak herkes birbirine söyleyeceğini söyledi; ama, anlayabildiğim kadar bir konuda birleşti; o da sıkıyönetimin ilanı. Bu, bizim parlamentomuzda çok nadir görülen bir olay; hepimizin, çeşitli partilerin aynı noktada birleşmiş olması çok nadir görülen bir olay.

Sıkıyönetim, kuşkusuz yasal bir kurum, Anayasamızda yeri olan bir müessese; bunda kuşku yok; fakat, sıkıyönetim, normal bir yönetim biçimi de değil; unutulmaması gereken önemli bir olay da budur. Belki 1977 seçimlerinden beri, hatta daha önceki dönemlerden beri ilk defa muhalefetiyle, muvafakatıyla yasal olan; fakat pek de normal olmayan bir konuda birleşmiş bulunuyoruz.

"Normal olmayan" dedik; "anormal" deyimini kullanmak istemedim. Normal olmayan bir kurum, bir yönetim biçimi; çünkü, her ülkenin anayasası sıkıyönetime bir atıfta, bulunmakla beraber, bizim kendimize model aldığımız batı ülkelerinde —savaş zamanları hariç— sıkıyönetimlerin ilan edildiği öyle sık görülen olaylardan değil. Benim bildiğim kadarıyla —yanlış bir şey söylememek için üzerinde ısrar etmiyorum— belli başlı batı demokrasilerinde İkinci Dünya Savaşı sonundan beri sıkıyönetim de ilan edilmiş değil.

Değerli arkadaşlarım, ben uzun yıllardan beri politikanın içindeyim, yakından da izlemeye çalışıyorum, tabiri caizse bu koridorlarda sürtüyorum. 1950 yılından beri, hangi parti iktidarda olursa olsun, sivil siyaset adamlarımızın, isteyerek ya da istemeyerek, bazen hükümet, bazen idare planında Silahlı Kuvvetlerimizin yardımı olmadan siyasi hayatımıza düzen veremedikleri de açık ve gerçek bir vakıadır. 1950'den beri ilk defa bir sıkıyönetim olayıyla karşılaşmıyoruz —kelimelerimi seçerek kullanmaya çalıştım —isteyerek ya da istemeyerek, hükümet planında veya yönetim planında, 1950'den beri siyasal hayatımızı —bol bol demokrasiden bahsetmekle beraber—zaman zaman, Silahlı Kuvvetlerimizin yardımı olmadan götüremiyoruz.

Değerli arkadaşlarım, bugünkü sıkıyönetimin, aslında bize hatırlatması gereken, bence en önemli vakıa, en önemli sorun budur. Hangi partinin halen iktidarda bulunduğu, işleri çözüp çözemediği, elbette ki muhalefetle iktidar arasında tartışma konusu olabilir; ama 1950'den beri aynı olay, hangi parti iktidarda bulunursa bulunsun karşımıza çıkmıştır.

Şimdi hiç kuşkum yok, kimse de alınmasın, eğer bugünkü hükümet işbaşında olmasaydı, bir önceki hükümet devam etseydi, yine bu sıralarda, muhtemelen, bu hükümetin huzurumuza getirmek mecburiyetinde kaldığı sıkıyönetimi o hükümet getirecek idi.

Bağışlayın beni, özür dilerim, ukalalık gibi olmasın Fransız anayasacılarından Hauriou vardır; "Fransa'nın Devrevi Anayasal Bunalımları" diye bir teori kurmuştu; 1950'den beri gördüğüm, Türkiye'nin de devrevi, böyle irili ufaklı bunalımları vardır.

Şimdi hepimiz, öyle anlaşılıyor ki, sıkıyönetime, yani yasal olan; fakat pek de normal olmayan bu yönetime oy vereceğiz. Demek ki, bir bakıma bunun böyle olması gerektiğine inandığımız gibi, bildiğimiz bir şey daha var: Bu sıkıyönetimi Meclis tasdik edecek olursa, hiç olmazsa seçmenlerimizden, sade vatandaşımızdan, "niye sıkıyönetimi kabul ettiniz" diye tepki görmeyeceğiz. Biz ki, hepimiz seçmenimize bir hayli bağlı insanlanzdır; o yollarla buradayız. Demek ki sade vatandaşımız, bugün böyle bir sıkıyönetimi kabul ettiğimiz zaman, bir bakıma, kendisini daha çok güvencede hissedecektir; inşallah öyle olur; benim söyleyeceğim o değil.

Değerli arkadaşlarım, eğer sade vatandaş, bugün sıkıyönetimi memnunlukla karşılayacak ya da en azından tahammülle, sabırla, tepki göstermeden karşılayacaksa, bunu yalnız hükümetin bir yıl zarfında anarşiye çare bulamamasına bağlamayınız; demin de belirttim, bu çaresizliklere adım adım gidiyorduk. Eğer, bugün, sade vatandaş, belli bir ölçüde bu sıkıyönetimi kabul edecekse, bu aslında, sivil siyaset adamlarına olan güvencesi her gün biraz daha azalmakta, bizim gibi, mesleği politikacılık veya parti yöneticiliği olmayan insanların kendisinin malının, canının güvenini —muhalefette olalım, muvafakatta olalım —bizden daha iyi koruyacağı kanısına yavaş yavaş gelmesindendir. Eğer böyleyse, demokrasiyi korumak için de olsa (siyaset adamlarına vatandaşın inancı, güveni demokrasinin temellerinden biridir) vatandaşın güvenini koruyalım; eğer mesleğimizse, hiç olmazsa profesyonel nedenlerle olsun, kendi itibarımızı koruyalım; yani Türkiye'nin sorunlarına, anarşisine, ekonomisine vesairesine bu Mecliste, bu Meclisin guruplarında, bu Meclisin içinde veya kenarındaki diyaloglarla çare bulabileceğimiz izlenimini, kanaatini bu vatandaşa verelim.

Arkadaşlarım, belki bu sıkıyönetim nedeniyle bütün bunları söylemek, abartmalı konuşmak sayılabilir, belki de öyle olabilir; ama açık olay şudur —bağışlasınlar beni parti liderleri—

Türkiye'de bir büyük gazete (Günaydın) iyi niyetle, kötü niyetle, her gün iki partinin liderini, tabii, normal eleştiri sayılması şeklinde ortaya koyuyor. Halk Partililerin de, Adalet Partililerin de çok kızması lazım gelirdi; kızmıyorlar, şaka diye karşılıyorlar; ama bunun bir miktar bir siyasi anlamı olduğunu da, sanıyorum arkadaşlarım kabul ederler; kimse alınmasın.

Şimdi parlamentoyu değerlendirmek, parlamentoyu bir bütün olarak görmekle başlar, parlamentoyu değerlendirmek, dünyanın her tarafında olduğu gibi, politikayı, iktidara gelmek için birbirimizi Galatasaray-Fenerbahçe maçındaki gibi mağlup etmek için değil, ülke sorunlarını çözmek için yapmakla olur. Bazı ülke sorunları vardır ki, o ülke sorunlarını insanlar veya partiler tek başlarına çözemezler; o konularda birbirleriyle yarışa giremezler; girerlerse, Türk demokrasisine çok büyük bir maliyet yüklemiş olurlar.

Arkadaşlarım, İtalya'da ve İspanya'da komünist partiler dahil, İspanya'nın ve İtalya'nın, içinden geçmekte bulundukları ekonomik bunalıma beraberce çare bulmanın yollarını arayabildiler. Bizim memleketimizde bugün cenazelerimiz, cenazelerimizin törenleri birbirinden ayrı. Eğer, eski MC hükümetine mensup bir belediye başkanı ölmüşse, o belediye başkanmdan dolayı acı duyduğunu söyleyenler başkalan, örneğin, Halk Partisi'nden veya bağımsızlardan bir belediye başkanı ölmüşse, cenazesine gidenler, namazını kılanlar veya feryad-ı figanlar ayrı... Cenazelerin bile ayrıldığı bir ülkede, musalla taşındaki insanın hangi eğilimde olduğunu saptamadan, kimse namazını kılmıyor, törenini yapmıyorsa; o fraksiyon, bu fraksiyon, bu akım, bu parlamentoda mevcut, vatandaşın seçerek gönderdiği senatörler ve milletvekilleridir. Eğer bunlar dahi, Türkiye'de siyasetin içinde birimize avantaj ya da ötekine dezavantaj kazandıran olaylar olarak görülüyorsa; biz her gün biraz daha, kamuoyunun gözünde pek fazla işlevi olmayan —AP'li arkadaşlar için söyleyeyim, fonksiyonu olmayan— insanlar durumuna düşeriz. Bu kadar insanın, bu kadar partinin boş oturduğu kanısı bir defa halkımıza geldi mi, o zaman biz, demokratik düzeni yaşatmakta gerçekten zorluk çekeriz. Türkiye'de demokratik düzeni ne dış kuvvetler yıkar, ne Sovyetler, ne Amerika, ne şu, ne bu yıkar; Türkiye'de parlamentoyu, Türkiye'nin siyasal düzenini ne de illegal örgütler yıkar (illegal örgütler masum vatandaşlan öldürür, hadiseler çıkartır). Türkiye'nin iç düzenini, Türkiye'nin siyasal düzenini yıksak yıksak biz yıkarız. Ben, hiçbir arkadaşımın böyle düşünmediğine, yahut büyük çoğunluğunun, çok büyük çoğunluğunun böyle düşünmediğine inanıyorum; fakat çoğu kez en

ciddi konuları bile biz aramızda polemik konusu haline getirmeye ve bunlardan bir diğer partinin aleyhine, sonuçlar çıkarmaya çalışıyoruz. Haddim olmayarak, bütün bunlar, kendim için söylenmiş sözlerdir; binaenaleyh, bunu da kendi kendime söylediğimi kabul ediniz; haddim olmayarak, herkesin kendini biraz daha derlemesini, toparlamasını ve konumuzun yuvarlak meşin topu sahalarda dolaştırmak değil, ülke sorunlarını kucaklamak olduğunu hatırlamasını diliyorum; kendime bunları söylüyorum.

Arkadaşlarım, kendi kendime söylediğim şeyleri lütfen dinlediler, kendilerine teşekkür ederim.

Hepinize saygılar sunarım. (CHP sıralarından alkışlar).

PARLAMENTO

Toplantı Günleri

55. maddeye göre Millet Meclisi Salı, Çarşamba, Perşembe günleri 15.00 -19.00 arası toplanır. Yani bir hafta içinde normal çalışma süresi 12 saattir. Bu o kadar kesindir ki, gerekli olsa bile, konuşulan konu ülke için hayati olsa bile, ne genel kurulun, ne başkanın çalışmalara devam etme kararı alması yasaklanmıştır. 56. madde gereğince zorunlu hallerde ve sona ermek üzere olan işlerin tamamlanması amacıyla oturumun uzatılmasına genel kurulca karar verilebilir. O halde bir kez zorunluluk olacak, ayrıca konuşulan konu sonuçlanmak üzere bulunacak ki süre bir miktar uzatılabilsin. O gün için belli bir gündem yapılmış, ancak yarışma gelebilmek nasip olmuş, milletvekilleri bunu bitirmek istiyorlar. Ne yapılsa faydası yoktur. Saat 19.00 oldu mu başkan oturumu kapatacaktır.

Dünyanın hiçbir yerinde meclislerin çalışmasını sınırlayıcı bir iç tüzük hükmünü bulmak olanağı yoktur.

Kaba bir hesapla Meclis genel kurulu haftanın beş çalışma günü olduğu düşünülürse, günde ortalama iki saat yirmi dört dakikadır.

Parlamento ve Kamuoyu İlgisi

Türkiye'de hukukçuların özellikle ceza hukukçusu olarak tanıdıkları Bentham, parlamento görüşmeleri üzerine ilk teorik ve önemli bir kitap yazan düşünürdür. Burada onu inceleyecek değiliz. Yalnız parlamento görüşmelerinin aleniliği için ileri sürdüğü nedenleri sıralayarak bunu ülkemizle karşılaştıracağız. Bentham'dan önce İngiltere'de de görüşmelerin aleniliği kural olarak kabul edilmiş değildi.

Yazar, aleniliği şu nedenlerle savunuyor:

1. Milletvekillerini görevlerini yerine getirmeye zorlamak
2. Meclisce alınacak önlemlerle halkın güvenini sağlamak
3. Yöneticilerin halkın özlemlerini öğrenmelerine yol açmak
4. Seçmenlerin seçimlerde akıllıca oy kullanmasını sağlamak
5. Meclise halkın bilgilerinden yararlanma olanağı vermek
6. Ve en nihayet, eğlendirmek

Türkiye'de de Meclis görüşmeleri alenidir. Yani vatandaşlar gelip

konuşulanları dinleyebilecekleri gibi, basın çalışmaları izler ve seçmenlere önemli gördüğü yönleri duyurur. Her ciddi gazetenin, hatta hemen her gazetenin parlamentoda muhabirleri vardır, büroları, teleksleri vardır. Bir bakıma dünyanın en ileri ülkelerindeki yöntemlerle, basın Meclis görüşmelerini izler.

Şimdi Bentham'ın dedikleri ile Türkiye'yi karşılaştıralım. Gerçekten alenilik kuralından ötürü Türkiye'de Bentham'ın dediği yararlar sağlanıyor mu?

Sonuncu yararı başa alacağım: Eğlendirme. Elbette yazar bununla parlamento görüşmelerinin, bir çalgılı gazinoda veya tulûat tiyatrosundaki gibi eğlendirmesini kastetmiyor. Burada sözü edilen, Meclis görüşmelerine siyasal sorunların dışında bir ilgi duymaktır. Çünkü genellikle parlamentolarda güzel söz söyleyen insanlar vardır. En karışık soranları en sade ve açık bir dille anlatabilecek hatipler vardır. Parlamentoda söylenen sözler, karşılıklı atışmalar, espriler, nükteler insanı gülümsemeye, hatta kahkahaya götüren laf atmalarla dolu olur; bunlardan bazıları fıkra kitaplarına geçer.

Türk parlamentosunda Meşrutiyet döneminde bile böyle bir hatiplik başlangıcı görülmüştür. Tek parti döneminde Meclis görüşmelerinden böyle bir ilginçlik elbette beklenemezdi. Terakkiperver ve Serbest Fırka'nın çok kısa süren daha çok sert, kırıcı, tartışmalı dönemleri bir yana bırakılırsa, 1946'dan itibaren Türkiye'de Meclis çalışmaları burada açıklamaya başlamış olduğum anlamda ilginç olmaya başlamıştır. Parlamenter gelenekleri kısa olan ve birçok nedenlerle kavga eğiliminde bulunan ülkemizde İngiliz parlamentosunun çok ayrı bir hitap stilini beklemek elbette olanaksızdır. Ama Türkiye koşulları içinde halkın ilgisini çeken tartışmalar, adı bilinen hatipler devrine girilmişti. Bu ilgi çekme yalnız halk açısından değil, milletvekilleri açısından da —çünkü onlar da aynı zamanda birer vatandaştır— doğuyordu. Sözü sohbeti çekilmez bir konuşmacı kürsüye çıktığı zaman salon boşalır, ama ister kendi partisinden, ister karşı partiden olsun herkesin ilginç bulduğu bir milletvekili kürsüye geldiği zaman, milletvekilleri Meclis kahvesindeki sohbeti keser, içeriye doluşurdu. Gazete muhabirleri birbirlerine haber verir ve koşuşurlardı.

Türkiye'de son yıllara gelinceye kadar kullanılan 'partinin ağır topları' deyimi ile anlaşılan işte bu sözü sohbeti yerinde, söylediği dinlenir; ciddi parlamenter şöhretlerdi.

Parlamentomuz yaşça büyüdükçe bu ilginçlik artacağı yerde, yerini bambaşka bir ilginçliğe terk etmiştir. Bu ilginçlik kaba kuvvet ilginçliğidir. Bu kez, artık partilerin ağır topları diye bir parlamenter

sınıfı kalmamıştır. Her parti milletvekili sadece kendi partisinin sözcüsünü dinler; daha doğrusu kendi partisinin sözcüsü konuşurken ayıp olmasın diye salonda bulunur. Eğer sonuna kadar oturmuşsa, diğer parti sözcüsü kürsüye çıkmca o da kulise geçer. Demek oluyor ki, Meclis görüşmeleri, milletvekilleri için bile ilginç değildir. Ancak oylamaya geçileceği sırada, ya da yoklama isteği olduğu zaman, gurup yöneticileri parlamenterleri içeriye çağırırlar. Burada hoş olaylar cereyan eder, içeriye giren parlamenter neyin konuşulduğunu ya da neyin oylanacağını bilmediği için ancak arkadaşlarının uyarısı üzerine oyunu kullanır. Bazen yoklama yapıldığını sanarak kabul ya da red yerine burada diye bağırdığı olur.

Parlamenterlerin ya da gazetecilerin koşuşarak salona girmeleri, yani ilginç bir olay olduğunu düşünmeleri şimdi artık bir başka olayda kendini gösterir. O da Mecliste kavga çıkmasıdır. Yalnız Akdeniz ülkeleri, İtalya, Fransa (henüz İspanya, Portekiz'i bilmiyoruz) Yunanistan'da pek ama pek nadir görülen yumruk yumruğa gelme, bizde hemen hemen her ay birkaç kez yinelenen bir olaydır. Esefle söylemek gerekirse, parlamento basınında yer almanın en kestirme yollarından biri de ya bir yumruk atmak ya da bir yumruk yemektir. Mecliste kavga olduğu zaman, ertesi günü gazete başlıklarında en çok sütun kaplayan bu haber olacaktır. İnsana daha fazla üzüntü veren, basının bunu ayıplanacak bir olay gibi değil, parlamentoda ilginç bir olay olarak vermesidir. Daha da kötüsü, bir milletvekilinin karşı partiden bir arkadaşını bir yumrukta yere sermesi nedeniyle ön seçim şansının arttığının Meclis kulislerinde söylenebilmesidir. Bentham'ın eğlendirici, ilgi çekici olduğunu söylediği meclis çalışmaları böylece bizde hemen hemen sadece ıstırap verici olmaktadır.

(Yazar, «küfürlere, kavgalara örnekler» diye bir not düşmüş. Tamamlanmadığını sandığımız Parlamento bölümü burada kesilmektedir.)

KENDİNİ SAVUNAMAYAN DİLSİZ, GÜNAHKÂR ANAYASA

Bir önceki bölümde söylediğim gibi daha halk oyuna sunulduğu tarihte, Demokrat Parti'nin devamı olduğunu açık açık söyleyen AP'nin 'Hayır'da hayır vardır' kampanyası ile Anayasanın kötü bir anayasa olduğu fikri yayılmaya başlamıştı. AP'nin bu kampanyası aslında Anayasanın hükümlerinden çok, onun ortaya çıkış ortamına, yani 27 Mayıs hareketine karşı idi, fakat giderek bu kampanya Anayasanın sistemine karşı bir akım haline dönüşmüştür. Bu konuda o derece etkili bir propaganda yürütüldü ki, sonunda Anayasamızın 'kötü' bir anayasa olduğu kanısı bir hayli yaygınlaştı. Bunun karşısında ise Anayasanın bağnazca savunucuları türedi.

Her iki akımın en son örnekleri 22 Mayıs 1980 tarihinde Mülkiyeliler Birliği'nde düzenlenen açık oturumla, Tercüman'ın düzenlediği Anayasa Semineri ve Yeni Forum dergisinin 13 Mayıs sayısında yayınladığı 'Rejim ve Anayasamızda Reform Tasansı'dır.

Bu üç belge, rejim ve anayasa sorunlarına yaklaşımda duygusallığın, yüzeyselliğin inanılmaz örnekleridir.

Mülkiyeliler Birliği açık oturumunda Anayasadan başka her şey tartışılmıştı. Anayasanın değiştirilmesini savunanların burjuvazi, tekelci kapitalizm, emperyalizmin emrinde olduğu söylenmiş, Anayasada tanınan sosyal hakların verilmesi istenmiş, ama hiçbir ciddi Anayasa sorunu tartışılmamıştı. Şunu da belirtelim ki, Anayasada tanınan sosyal hakları pek beğenip, bundan ötürü onu göklere çıkaranlar, nedense gene aynı Anayasanın 53. maddesini unutmaktadırlar. Bu madde şöyle der: Devlet, bu bölümde belirtilen iktisadi ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini ancak iktisadi gelişme ile mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

53. madde böyle der; deyince de, devletin, örneğin herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir hayat seviyesi sağlama, ya da çalışanların adaletli bir ücret alabilmeleri için tedbir alma görevleri de bir temenni haline dönüşür.

Bu konuya şu nedenle değiniyorum. Herkes bu Anayasanın Türkiye için belli bir toplum modeli çizdiğini sanıyor. Oysa bu Anayasada solcu ya da sağcı bir toplum modeli yoktur. Demokratik bir rejimde zaten böyle bir anayasa düşünülemez.

Çoğulcu bir siyasi rejimde, toplumun ne yolda gideceğini saptamak seçmenlerin işidir, onların yetkisidir. Bu nedenle de herhangi bir iktidarı sağ ya da sol sayılacak bir politika uygulamasından ötürü Anayasaya aykırı ya da Anayasa doğrultusuna aykırı hareketle suçlamak hem Anayasa hem de demokratik düşünceye aykırıdır. Bir politikayı değerlendirmek hukuk işi değil, siyaset işidir.

Bununla beraber Anayasanın topluma uygulanacak modeller açısından emirler değil ama, bazı yasaklar koyduğu da açıktır. Bu yasakların uygulanabilirlik derecesini ileride inceleyeceğiz. Ama bu yasaklar vardır.

Bunlardan biri 19. maddede devletin temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırma yasağı olarak belirtilmektedir. Türkiye'de İslam dininden başka bir din toplumda yer almadığına göre bu yasak şeriat devleti yasağıdır.

İkinci yasak 4. maddede yer alıyor. Buna göre egemenliğin kullanılması hiçbir surette belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Burada da 'proletarya diktatörlüğüne' dayalı bir komünist partisi yasaklanmış oluyor. Şunu da belirteyim ki, bu hükmün kaynağı 1946 Fransız Anayasasıdır, Fransa'da da komünist partisi vardır. Diğer taraftan bugün 'proletarya diktatörlüğü' kavramını bir yana iten komünist partiler vardır. Anayasanın bunları yasak ettiği de en azından şüphelidir.

Birçok kişinin iddiasının aksine, Anayasada 'karma ekonomi' diye bir model de yer almamaktadır. Karma ekonomiden anlaşılan eğer özel teşebbüsün mevcudiyeti ise, devletin bunu alabildiğine sınırlama yetkisi bu Anayasanın çeşitli maddelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Aksine, bir parti devlet müdahalesini en azına indirecek veya devlet işletmelerini özel sektöre devredecek gücü kendine veren çoğunluğa sahipse, Anayasa buna hiçbir şey demeyecektir.

O halde dediğimiz gibi, Anayasanın bugün hemen hemen batı dünyasındaki partiler yelpazesini, yani toplum modellerini hukuken olabilir saydığı ortadadır. Bu açıdan eğer 'ilerici'likten solculuk, sol politikalar anlaşıhyorsa —benim kişisel inançlarım ayrı— bu Anayasa, böyle bir tercihi olmadığı için ilerici filan değildir. İlericiliği hukuk düzeni ve siyasal rejm açısındandır.

Son örneğini Yeni Forum'un ekinde gördüğümüz anlayış ise Anayasanın ilericiliğinden, gericiliğinden söz etmiyor, daha çok hukuk ve siyasi rejim düzeyinde kalmış görünüyor. Fakat birçok konularda hiçbir ciddi incelemeye başvurmadan, yıllardan beri söylene söylene,

inanç ama batıl inanç haline gelmiş şeyleri ya gözlem diye sunuyor, ya da doğru gözlemler yapsa bile bunların nedenlerini yanlış şeylere bağlıyor.

(Yeni Forum'un Anayasa teklifçileri Danıştayı ancak ..... (bu kelime okunamadı) istiyorlar. Oysa bu dedikleri 12 Mart'tan sonra Danıştay Kanununa girmiştir. Ciddi her hukuk incelemesi önce metinlerin incelenmesi ile başlar.)

Yeni Forum'un dedikleri özet olarak şudur: Yeni Anayasa yürütme organını zayıflatmış, devlet yetkilerini parçalamış, mahkemeleri bir nevi hükümet üstü hükümet haline getirmiştir. Bundan ötürü de ülkesi ve milleti ile parçalanmaz olan Türkiye parçalanma tehlikesi ile karşı karşıyadır, herhangi bir alanda da devamlı ve tutarlı bir politika uygulanamamaktadır.

Anayasamız iyidir, ilericidir; onu kapitalizme ve faşizme karşı savunmalıyız diyenler de, felaketimizin sebebi Anayasadır diyenler de aslında aynı anlayıştan hareket etmektedirler. O da bir ülkenin sorunlarının Anayasa ile çözülebileceği ya da bir ülkenin sorunlarının Anayasadan kaynaklandığı! En karışık sosyal ve siyasal olayları böyle basite indirgemek bizim düşünce tembelliğimizin, yalınkatlılığımızın ve sorunlara duygusal açıdan bakmamızın bir sonucudur.

Buna benzer bir ortam 27 Mayıs 1960'ta yaşanmıştı. O zaman da başımıza gelen felaketlerin kaynağı, diktatörlük eğilimleri, hukukun ayaklar altına alınması hep 1924 Anayasası yüzünden olmuş sayılır ve bir anayasa ile hemen her şeyin düzeleceği sanılırdı. Gözlerinizi 27 Mayıs günlerine çevirecek olursanız, Kurucu Meclis üyelerinin kendilerini ne büyük bir tarihi görev içinde gördüklerini ve Anayasa tasarısının ne büyük törenlerle hazırlandığım anımsarsınız. Ebedi bir yapıt ortaya konmuştu ve ülkemiz mamur olacak, huzurlu bir toplum kurulacaktı.

27 Mayıs Anayasası işte bu umutlarla yürürlüğe kondu. Ama Türkiye 1971'de —yani aşağı yukarı 10 yıl sonra— bir rejim bunalımı içine girmekten kendini kurtaramadı. Bunalımın başlıca nedeni Anayasa sayıldığı için de bazı değişiklikler yapıldı. Yanlışlar, eksikler giderildi, yürütme organına yeni yetkiler tanındı, Danıştayın yetkileri kısıldı, tekrar yola çıkıldı. Ne çare ki araba hemen hemen 10 yıl sonra gene devrildi. Şimdi de Türkiye'yi selamete çıkarmanın çaresi olarak bu başbelası Anayasadan kurtulup yenisi yapılmak isteniyor. İleri sürülen amaç 1971'dekinin aynıdır. Devleti güçlendirmek, özgürlüklerin kötüye kullanılmasını önlemek, kuvvetli ve istikrarlı hükümetler çıkarmak. İyi bir Anayasa yapılırsa yolumuzun aydınlık olacağma

inanılıyor.

Türkiye'de genel oyla ilk iktidar değiştirdiğimiz 1950'den beri hemen hemen her 10 yılda bir siyasal bunalım geçiriyoruz: 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 tarihlerinde bu bunalımlar birer askeri müdahale ile sonuçlandı. 1960 yılında 1924 Anayasası, 12 Mart'ta 1961 Anayasasının değiştirilmiş şekli, 1980'de de 12 Mart'tan sonra düzeltilmiş, lüks olmaktan çıkarılmış şekli yürürlükte idi. Yani üç farklı anayasa ile hemen hemen birbirine benzeyen üç kez bunalım.

Bu olay bile başımıza gelenlerin Anayasadan doğduğu konusunda bizi kuşkuya düşürmek için yeterlidir. Ayrı ayrı anayasalar birbirlerine oldukça benzeyen bunalımlara çare olamıyor. O halde bunalımların nedenlerini başka yerlerde aramak gerekmez mi? Hiç olmazsa, bunalımın bir nedeni Anayasa kabul edilse bile, başka nedenler de bulunduğu düşünülmek gerekmez mi?

Ne çare ki, bir anayasanın toplumları tek başına batırabilecek ya da çıkarabilecek bir gücü olmadığmı düşünemiyoruz. .....'ın *(Söz konusu yazarın adı okunamadı)* sık sık tekrar ettiğimiz bir sözü son bir kez daha söyleyeyim: 'İnsanları akıllı olmak sorumluluğundan kurtaran ve onları deliliklerine rağmen haklı kılan anayasa yoktur.'

Yoktur, çünkü bir anayasanın devlet hayatındaki yeri kuşkusuz önemlidir, ama toplumu yöneten, yönlendiren tek başına anayasa değildir. Herkesin bildiği bir gerçek, İngiltere'nin yazılı, düzenli bir anayasası olmamasıdır. Tabii birçok anayasal kurallar var, fakat bunlar Fransa'da yahut bizde olduğu gibi madde madde her soruna cevap vermeye çalışan, her organın yetkisini teker teker belirten kurallar değil. Avam Kamarasından güven oyu alamayan bir hükümetin istifa edeceğini, yahut Başbakanın teklifi üzerine Kraliçenin parlamentoyu fesih mecburiyetini gösterir kuralları bütün İngiltere kanunlarını didik didik arasanız bulamazsınız. 1906 yılına gelinceye kadar bu kanunlarda Başbakan ya da Başbakanlık diye bir kavrama da rastlayamazsınız. Bugün de Bakanlar Kurulunun bizimkine benzer hukuki varlığı İngiltere'de yoktur. Ama Bakanlar Kurulu vardır. Hem de bizdekinden farklı olarak gerçekten vardır.

Kuşku yok ki İngiltere'nin durumu istisnai bir durumdur. Başka ülkelerin hepsinde bir anayasa vardır ve bu anayasalar da İngiltere'nin yazılı olmayan, Kurucu Meclisler tarafından kabul edilmeyen kurallarını kesin hukuk kuralları haline getirmişlerdir. Ama çoğu kez gene de İngiltere'deki başarıyla uygulayamamışlardır. Şimdiden söyleyeyim ki bizim Anayasamız da, bir nokta hariç —gerçekten önemli bir nokta— İngiltere'nin anayasa hukukuna ve demokratik

âleme hediyesi olan ‘parlamenter rejim’i benimsemiştir. İngiltere’nin siyasal hayatına bakın, Türkiye’nin siyasal hayatına bakın, işlerin anayasa ile ne kadar düzelebileceğini kolayca görürsünüz.

İngiltere’nin bu anayasasızlığına mukabil Fransızlar 1789 ihtilalinden bugüne değin on beş anayasa yapmışlardır. En uzun ömürlü olan ve 55 yıl dayanan 1789 Anayasasını bir yana bırakırsanız —ki en kısa anayasa budur— aşağı yukarı her 10 yıla bir anayasa düşmektedir. Fransa ise büyük ihtilalden beri bunalımlardan, darbelerden kurtulmuş değildir.

Bütün bunlar Anayasanın iyiliği kötülüğü konusunda bizi biraz daha ölçülü konuşmaya sevk etmelidir.

Bunları böylece saptadıktan sonra 27 Mayıs Anayasasının ..... *(Bu kelime okunamadı)* amaçlarını gerçekleştirip gerçekleştirmediğini ve özellikle nerelerini değiştirirsek hangi dertlerimize çare bulacağımızı araştırabiliriz.

Bu anayasalar neleri düzenler ve 27 Mayıs Anayasası:

1. Kısım

Bir anayasanın düzenlediği konuları özetlemek gerekirse bunu iki bölümde toplayabiliriz. Biri, vatandaş ve devlet ilişkileri, diğeri devlet iktidarının düzenlenmesi. Bir de ülkelerin kendi önem verdikleri konulan Anayasa ile düzenlemeleri vardır, örneğin ..... *(Bu kelime okunamadı)* maddesi.

Liberal rejimlerde insanların toplum içinde de başkalarına olduğu kadar, devlete karşı da beyan edecekleri hakları bulunduğu kabul edildiğinden, bunlar hak ve özgürlükler adı altında anayasalarda yer alır. İlk Osmanlı Anayasasında da, 1924 Anayasasında da bunlar yer almıştır.

İkinci olarak, çağdaş toplumlarda vatandaşların halk egemenliği teorisi gereğince hep beraber devlet-toplum işlerini yürütmeleri mümkün olmadığından, ülkeyi yöneteceklerin ayrıca belirtilmesi gerekmektedir. Bu da seçimler yoluyla olur.

Burada anayasa dersi verecek değilim. Ancak bazı açıklamalara gerek var. Aristo'dan beri yapılan bir ayırım vardır: Devletin işleri üç çeşittir. Kanun yapmak, kanunları uygulamak ve anlaşmazlıkları çözmek. Yani yasama, yürütme ve yargı işleri ya da yetkileridir. Bu yetkiler ayrı ayrı organlara verilir. Yargı işi haklıyı haksıza kanunlara göre ayırmak olduğundan, genellikle siyasetin, yani seçimlerin dışında bırakılır.

Yasama, her demokratik ülkede seçilmiş meclislere verilmiştir. İsviçre gibi bazı ülkelerde kanunlar halkın oyuna sunulur, yani meclisler kanun yapma işini seçmenlerle paylaşırlar.

Yürütme yahut icra, yahut hükümet işine gelince; bu konuda iki sistem vardır. Birinci sistemde yürütme işi bir başkana verilir ve tabii onu da halk seçer. Buna başkanlık sistemi diyoruz. ABD'nin ve onu taklit ederek sonunda hemen hemen hepsi diktatörlüğe dönüşen Güney Amerika ülkelerinin sistemi budur.

Bir ikinci sistem, İngiliz modelinden kaynaklanan ve adına parlamenter rejim denilen sistemdir. Bu sistemde tarafsız bir devlet başkanı vardır: Kral veya cumhurbaşkanı. Başbakan ve hükümeti tayin, devlet başkanına ait bir yetkidir. Böylece yürütme yetkisi hükümet denen organa bırakılmış oluyor. Ama hükümet iş başında kalmak için yasama yetkisine sahip meclisin güvenine sahip olmalıdır.

Meclis her zaman hükümetten bu güvenini çekebilir. Bu takdirde de hükümete ya da başbakana tanınmış önemli bir silah vardır. O da seçimleri yeniletmek.

Böylece yürütme işini yüklenen hükümet ile yasama işini yüklenen parlamento arasında bir denge kurulmuş oluyor.

Türk Anayasası prensip itibariyle işte bu parlamenter sistemi kabul etmiştir. Ne var ki bizim Anayasamız hükümete parlamentoyu seçime götürme yetkisini tanımamıştır.

Üçüncü olarak, bütün anayasalar yargı işine özel bir yer ayırırlar. Bir ülkede vatandaşlar arasında çıkacak hak uyuşmazlıklarını çözecek tarafsız mahkemelere ihtiyaç olduğunu herkes bilir. Burada önemli nokta, vatandaşın hakkının —örneğin anayasadan doğan bir hakkının— devletin organları, meclis ya da yürütme tarafından çiğnenmesine kimin çare bulacağıdır. Kuşkusuz bu da mahkeme olacaktır. Hükümet bir vatandaşın evini yıkmaya kalkarsa, elbette, halkın derdini söyleyecek bir yere ihtiyacı vardır.

Son olarak da her ülkenin gereksinmelerine göre bazı hükümler ve kuruluşlara anayasalarda yer verilir.

27 Mayıs Anayasası dediğimiz Anayasa da her çağdaş anayasa gibi bu konuları düzenlemiştir. Metni hazırlayan Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hazırlanan üç büyük anayasayı —Alman, Fransız, İtalyan— kendisine model olarak almıştır. Yani Kara Avrupası'nın üç büyük demokrasisinde anayasal sorunlara ne çareler bulunmuşsa, onları gözden geçirmiş, ülkemiz şartları ile karşılaştırmış ve şimdiki metni meydana getirmiştir. Bu nedenle bizim Anayasamız çağdaş bir anayasadır. Herhalde bu kadar göklere çıkardığımız ulusumuz için kimse 'canım biz henüz o kadar fazla demokrasi yapacak düzeye gelmedik' demeyecektir.

Şimdi bu Anayasanın hükümlerini biraz daha yakından görmeye çalışalım. Bunu yaparken, bugün bu Anayasaya yöneltilen eleştirileri esas alacağım.

2. Kısım

Bu eleştirilerden başta geleni yeni Anayasanın hükümeti, yani yürütmeyi, ülkeyi yönetecek yetkilerden mahrum bıraktığı, güçsüz hale getirdiği iddiasıdır. Bunu söyleyenler yürütmenin hangi açıdan güçsüzleştiğini, neye kıyasla gücünden kaybettiğini söylemiyorlar. O nedenle bazı varsayımlardan hareket etmek zorundayız.

İlk akla gelen, yürütmenin Meclisler karşısında güçsüz bırakıldığı iddiasıdır. Gerçekten parlamenter rejim teorik olarak yasama ile yürütme arasında bir dengeye dayanır. Ama bu denge nazari bir dengedir. Şöyle ki: Eğer partilerden biri seçimlerde milletvekilliklerinin çoğunu alırsa, yasama da, yürütme de aynı partiden olacağı için artık prensip itibariyle bir denge kalmaz. Eğer parlamentoda bir parti çoğunlukta değilse, ya da milletvekilleri disiplinli değilse, o zaman da bu denge ters yönde bozulabilir. Bu nedenlerle, parlamenter rejimin dengesi de, işleyişi de bir hukuk sorunu olmaktan çok, bir siyasi sorundur.

Bununla beraber biz işin siyasal yönünü bir tarafa bırakarak hukuk metinlerine bakalım. Acaba 1924 Anayasasına göre yeni Anayasa, yürütmenin yetkilerini azaltıp, yasamanm yetkilerini çoğalttı mı?

İlk Anayasayı karşılaştırdığınız zaman tam tersini göreceksiniz. Burada derinlemesine bir inceleme yapacak değiliz. Sadece birkaç örnek vereceğim. Eski Anayasaya göre Millet Meclisinin adi çoğunluğu bir hükümeti düşürmeye yeterdi. Yani 450 kişilik bir Meclis 300 kişi ile toplanır ve bir gensoru oylanırsa 151 kişi Bakanlar Kurulunu alaşağı ederdi. Oysa herkesin bildiği gibi şimdi 226 oy zorunlu bulunmaktadır. Bir hükümet iş başma gelirken adi çoğunlukla güven oyu alıyor, ama iş başından gitmesi için hukukçuların ‘vasıflı çoğunluk’ dediği çoğunluk gerekiyor. Sayın Demirel’in bir zamanlar ‘bulun 226’yı düşürün’ dediği işte budur. Mecliste 225 kişi hükümete hayır dese, 190 kişi evet dese, 190 kişinin evet dediği oluyor, 190 kişi 225 kişiden baskın çıkıyor. Böyle bir şey 1924 Anayasasını yapanların aklından bile geçemezdi.

Ayrıca yeni Anayasa gensoruyu öyle usullere bağlamış ki, bir hükümet için güven oylaması bir hafta sürüyor, oysa eski Anayasada bir önerge vermek yeterliydi.

1971 yılında yapılan değişikliklerde bir de Bakanlar Kuruluna ‘kanun kuvvetinde kararname’ yapma yetkisi tanındı. Böyle bir yetki de 1924

Anayasasında tabiatıyla söz konusu değildi.

O halde kısa bir göz atma bile 1961 Anayasasının yürütmeyi 1924 Anayasasından daha yetkili ve güçlü yaptığını göstermektedir. Zaten 1924 Anayasası Meclis üstünlüğüne dayanıyordu ve hukukçuların bir kısmına göre bu Anayasa, parlamenter sistemi değil, meclis hükümeti denen başka bir sistemi kabul etmişti. Yeni Anayasayı yapanlar ise parlamenter rejimi Türkiye'ye getirmek ve yürütmeyi güçlendirmek istemişlerdir. Çok sözü edilen hükümetin seçimlerin yenilenmesine karar verme yetkisi ise 1924 Anayasasında da yoktur. Bu Anayasa yapılırken Atatürk'ün böyle bir yetki verilmesi yolundaki eğilimini o günkü Meclis kabul etmemiştir. Şimdiki Anayasada ise siyasal sebeplerle işleyememiş bile olsa, belki bir ölçüde Cumhurbaşkanına böyle bir yetki tanınmıştır.

Sonuç olarak, eğer yürütmenin güçsüzlüğünden Meclis önünde güçsüzlük kastediliyor ve bu da 1924 Anayasasına göre kıyaslanarak söyleniyorsa, bu iddia tamamen asılsızdır, yersizdir.

Yürütmenin güçsüzlüğünü iddia edenlerin bir başka gurubu, bununla hükümetten çok, siyasal iktidarın yetkilerinin kısılmasını anlıyorlar. Dedikleri şudur: 1924 Anayasası Meclisin üstünde bir organ kabul etmiyordu ve Meclis üstü bir yetkiyi kimseye tanımıyordu. Bu nedenle de seçmenler bir partiye Mecliste çoğunluğu verdi mi hükümeti o kuruyor, Mecliste de çoğunluk onun. O da milletin iradesine göre devleti yönetiyordu. Oysa şimdi Anayasa Mahkemesi var, özerk kuruluşlar var, Yüksek Hakimler Kurulu var. Velhasılı siyasal iktidarın eli kolu bağlı durumda.

Tercüman seminerinde bazı eski Demokrat arkadaşların ileri sürdükleri tez budur. Fakat bu tez hem hukukça yanlış, hem de seçim sistemimiz nisbi temsil olduğu sürece, 1960 öncesi hükümetlerinin, yahut siyasal iktidarlarının geri gelmesi mümkün değildir. Nisbi temsil sistemi tek partiye Mecliste çoğunluk sağlamıyor. O zaman da hükümetin ayakbağı -Anayasa Mahkemesi ya da özerk kuruluşlardan çok- koalisyondaki partiler oluyor.

Eğer illâki 1980 öncesi duruma gelmek isteniyorsa, o zaman yeniden çoğunluk sistemine dönmek gerekir. DP 1957'de % 47 oyla 419 milletvekili çıkarmıştı. Bu sistem ve onun sağladığı sandalye ile ortada ne Anayasa kalır ne de özerk kuruluş. Ne var ki böyle bir devlet ve böyle bir iktidar çağdaş devlet ve demokratik iktidar olamaz. Kaldı ki DP iktidarları da güçlü görünmekle beraber gerçekte hiç de güçlü değillerdi. Bunu, Mecliste çok büyük çoğunluğa sahip olmalarına, istedikleri kanunları çıkarmalarına rağmen bir 27 Mayıs sabahı

aralarında anlaşmış bir avuç subay tarafından alaşağı edilmeleri yeterli ölçüde kanıtlar ama, bu güçsüzlüğün daha da derin nedenleri vardır. Bunu da sırasında göreceğiz.

Bir başka düşünce de şu olabilir : Çağımızın zor ve çetrefil meselelerini parlamenter rejim içinde çözmek olanağı yoktur. Daha devamlı ve daha güçlü yürütme organına ihtiyaç vardır. Nitekim Fransa, anayasasını değiştirerek başka bir sisteme geçmiştir. Cumhurbaşkanına üstün yetkiler tanımıştır. Anayasamız, olayların üstesinden gelecek mekanizmayı kuramadığına göre biz de sistemimizi değiştirelim.

Bu düşünce son zamanlarda dile getirilir oldu. Fakat bu ayrıca tartışılması gereken bir meseledir. Anayasamızın 1924 Anayasasma göre yürütmeyi zayıflattığı iddiasını haklı gösterecek bir iddia değildir.

Anayasamızın, kuvvetler ayırımı denen devletin işlevini organlar arasında bölüştürmesi konusunda siyasal düzenleme açısından söyleyeceklerim bunlardan ibaret. Birkaç kelime de yargı organları için söyleyeyim.

3. Kısım

Yargı konusunda Anayasamızın getirdiği düzenleme de çağdaş anayasaların düzenlemelerinden farklı değildir. Bugün bütün demokratik ülkelerde hakimlerin bağımsız olarak görevlerini yerine getirmesini sağlayacak hükümler anayasalarda yerini almıştır. Kaldı ki 1924 Anayasası da hakimlerin bağımsızlığını kabul etmişti, verecekleri kararlarında Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümet tarafmdan hiçbir veçhile tebdil, tağyir ve telin ve infazı ahkâmına mümanaat *(engel olma)* edilemeyeceği belirtilmişti. O halde 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası arasında yargının ve yargıcın bağımsızlığı açısından bir fark yoktur.

Fark şuradadır: Hakimler bağımsızdır, mahkemelerin verdikleri kararlar uygulansın diye hüküm koymak, amacı sağlamaya yetmez. Mahkemenin verdiği kararı değiştirmeyen hükümet veya idare, hakimi değiştirebiliyorsa tabiatıyla mahkemeye bağımsız demek mümkün olmaz. Bu nedenledir ki, modern anayasalar hakimlerin özlük işlerini yürütmeyi idareye vermezler, onun için başka organlar kurarlar. Bizim Anayasamız da böyle yapmıştır ve Yüksek Hakimler Kurulunu kurmuştur. 27 Mayıs öncesi olaylarını anımsayanlar bunun zorunluluğunu daha iyi takdir edecektir. Yakın siyasal tarihimizi bilmeden günün olaylarını o gün için değerlendirecek olursak çok yanlış sonuçlara varırız. Geçmişten iki örnek vereyim: Mayıs 1956’da Adalet Bakanı 15 hakimi baktıkları davalardan ötürü emekli etmişti. Hızını alamayan Bakan, 12 Haziran'da Yargıtay Başkanı da dahil 6 Yargıtay üyesini ve Cumhuriyet Başsavcısını emekli etti. Türkiye’nin içinde yaşadığı partizanlık ortamında acaba herhangi bir APli vatandaş, CHP’li bir Adliye Bakanının emrine tabi bir hakimin davasına bakmasına razı olacak mıdır?

Görevi sadece kanunlara göre kimin haklı, kimin haksız olduğunu belirtmek olan hakimin politika dışında tutulması en doğru yol değil mi? Parti liderleri zaman zaman ‘okula, camiye, kışlaya’ politika sokmayalım derler. O zaman adalete hiçbir surette politika sokmamak gerekmez mi? Bunun çaresi de hakimlerin özlük işlerinin hükümetin elinden alınmasıdır.

Öyle sanıyorum ki, yirmi yıllık tecrübe sonunda Türkiye’de Yüksek Hakimler Kurulu’nun kendisine verilen görevi genel olarak başarılı bir şekilde yürüttüğünü söylemek isabetli olur.

4. Kısım

Bir ülkede anlaşmazlık sadece iki fert arasmda çıkmaz. İdare ile vatandaşlar arasında da anlaşmazlıklar olabilir. Maliye mükelleften kanunsuz vergi alabilir, malını kanuna aykırı olarak kamulaştırabilir. İdarenin mi, vatandaşın mı haklı olduğuna karar verecek mahkemelere ihtiyaç vardır. Bu mahkemelerin üyelerini idare tayin ve azledecek olursa, o mahkemenin doğal eğilimi her şeye rağmen idareyi haklı çıkarmak olur. Onun için bu mahkemelerin de bağımsızlığı şarttır.

DANIŞTAY VE İDARENİN ETKİNLİĞİ

İdarenin işlemlerinin yargı denetimine tabi tutulmasının başlıca iki nedeni vardır; Anayasanın ve kanunların vatandaşlara tanıdığı hakları korumak ve ayrıca 'kanun hakimiyetini' sağlamak. Demokratik ve parlamenter bir sistemde 'idare' yani hükümetin kabaca günlük faaliyetleri kanunla sınırlandırılmıştır. Bakanın, memurun yetkileri kanunla belirtilmiştir. Bu kanunlara riayet edilmeyecek olursa bir ülkede düzen kalmaz, parlamentonun yetkileri hükümete geçer ve keyfiliğe dönüşür. Parlamentonun hukuk açısından üstünlüğü kabul edildiği takdirde, kanunlara uygun hareket edilip edilmediğini denetleyecek bir organa gerek vardır. Bu açıdan 'Danıştay' bir bakıma parlamentonun ya da milli iradenin hukuk açısından bekçiliğini yapacaktır.

Gariptir ki, Türkiye'de Danıştaya karşı en ağır hücumlar milli iradenin üstünlüğünü savunanlardan gelmektedir. Eğer milli irade seçimlerle 1924 Anayasasının öngördüğü gibi Büyük Millet Meclisi'nde tecelli edecekse, hükümetin kanunlara bağlı kalıp kalmadığını adeta Meclis adına denetleyecek bir yargı organı zorunlu olur. Nitekim 1924 Anayasası, bu denetimin, yani Meclisin yetkilerini hukuk yollan ile koruyan Danıştayın üyelerini de Meclise seçtiriyordu. Netice olarak şunu söylemek istiyorum ki, eğer bir ülkede kanunların, hükümetin ve idarenin üstünde olduğu kabul olunuyorsa —ki başka türlüsü düşünülemez— idarenin faaliyetleri üzerinde yargı denetimi zorunludur.

(Kanun üstünlüğünü kabul eden her ülkede yargı denetimi vardır, fakat Danıştay yoktur, örneğin İngiltere'de böyledir. Hukukçular bu şekilde adli yargı sistemi ve idari yargı sistemini ayırırlar. Bu teknik konuyu burada incelemek gereksiz. Şu kadarını söyleyeyim ki, idarenin denetimini idari mahkemelere değil de adliye mahkemelerine bırakmak, idareye daha kolaylık sağlamaz. İdari sistem, adli sisteme göre idareyi daha güçlü hale getirmektedir.)

27 Mayıs Anayasası, Danıştay görevleri ve yetkileri konusunda, 1924 Anayasasının hükümlerini virgül bile değiştirmeden olduğu gibi kabul etmiştir. Yapılan tek değişiklik, üyelerin seçimi ile ilgilidir. Üye seçme görevi parlamentodan alınmış ve Anayasa Mahkemesine verilmiştir. Bunun nedeni şudur: Eski Anayasa zamanında Danıştaya üye seçilmek

isteyenler Meclis koridorlarına dökülürler, Türk siyasetinin bildiğimiz kulis oyunları yürürlüğe girerdi. Bir büyük hakim için hiç de saygı uyandıran bir durum değil. Bundan ötürü Yeni Anayasa bunu değiştirmeyi uygun görmüştür. Bununla beraber, Anayasa Mahkemesi gene eskisi gibi boş üyeliklere hükümet ve Danıştay tarafından eşit sayıda gösterilen adaylar arasından seçimini yapmaktadır. Uygulamada da hükümet adaylarının da eşit şansta olduğu görülmüştür.

Görüldüğü gibi yetkileri açısından hiçbir farkı bulunmayan Danıştay, yeni Anayasa yürürlüğe girer girmez hücumlara maruz kalmıştır. Yoğunluğu gittikçe artan bu eleştirilerin özeti şudur: 'Danıştay, verdiği kararlarla idarenin elini kolunu bağlıyor, felce uğratıyor, kendini idarenin yerine koyuyor; o kadar ki, yargı kararıyla generallik bile verir oldu'.

(Yüksek Askeri idare Mahkemesi kimseyi paşa yaptı mı bilmiyorum. Ama halen Güvenlik Konseyi üyesi olan Sayın Ersin'in emeklilik işlemini iptal ederek onu tekrar Kara Kuvvetleri Komutanı yaptı. Böylece bir haksızlık yargı yoluyla düzeltilmiş oldu. Yargıdan şikâyet edenler bu olayı göz önünde bulundurmalıdırlar.)

Bu hücumların, eleştirilerin sonucu 12 Mart'tan sonra Anayasamızda değişiklik yapılmış, asker kişilerle ilgili idari davalar Danıştaydan almarak Yüksek Askeri İdare Mahkemesi adı altında kurulan bir başka mahkemeye verilmiş, 114. maddede Danıştayın denetim yetkileri kısılmak istenmiştir.

(Bu kitapçıkta yalnız hukukçuların ilgileneceği konulara girmek istemiyorum. Ancak 12 Mart'tan sonra yapılan değişikliklerin ne derece düşünülmeden ve bilimsellikten uzak olduğunu bu 114. maddedeki değişiklik o kadar açıkça ortaya koymaktadır ki, üzerinde durmaktan kendimi alamıyorum. Hukuk fakültesinin birinci sınıfında hukuka giriş derslerinde hemen ilk günlerde şu ayırımı öğrencilere öğretirler: Hukuki olaylar iki kısımdır: Hukuki işlemler (buna idare hukukunda karar, tasarruf denir) ve hukuki eylemler. İşlem irade beyanıdır. Eylem ise doğada bir değişikliktir. İdare, 'sana on bin lira vergi saldım' derse bu karardır. Yaparsa bu eylemdir. Yargının kararı, ismi üstünde karardır. Yargının eylemi ise olmaz. Bu söz lodos istikametinde poyraz estirilemez kadar anlamsızdır. Aynı değişiklikte bunun gibi üç anlamsızlık daha vardır.)

Bu hükümleri Anayasaya koyduranlann şikâyetleri ise bir türlü tükenmedi. Bugün de gene Danıştayın başında tehlike bulutlan dolaşmaktadır.

Türk Danıştayının çok büyük eksikleri vardır, yanlış kararları vardır. Bunlara birazdan değineceğim, ama ilk önce gerçekten idarenin elini kolunu bağlayıp bağlanmadığını, icrayı zayıflatıp zayıflatmadığını inceleyelim.

İddiaya göre Türkiye'de icra, bir memuru bir yerden bir yere nakledemez hale gelmiştir. Fransa'da Danıştayın kurulduğundan beri verdiği kadar yürütmeyi durdurma kararını bizim Danıştay bir yılda vermektedir.

Başka ülkelerle yapılan karşılaştırmalar hem yanlış, hem de bilime aykırıdır. Fransa'da Paris'teki bir öğretmenin Marsilya'ya tayini, öğretmenin ocağını söndürmez ama, Karamürsel'deki öğretmenin kış vakti ceza olarak Hakkâri'ye sürülmesi onu perişan eder.

Bunları bir tarafa bırakalım da bizdeki gerçeğe bakalım. Türkiye'de her hükümetin değişmesinde 67 vali, 67 emniyet müdürü, 67 Milli Eğitim müdürü, özetle illerin bütün daire amirleri değişir, umum müdürler, şube müdürleri, KİT yöneticileri değişir. Danıştay ne karar verirse versin değişir. Devlet kadrolarını bu derece alt üst edecek güçlü bir icrayı dünyanın hiçbir yerinde göremezsiniz, tarihte de görülmüş değildir. ABD'de genellikle memur teminatı yoktur, iktidar değişmesi ile memurların değişmesi olağan sayılır. Orada bile bizdeki kıyıma benzer bir nakil, tayin, terfi, azil furyasının yarısını bile görmek olanaksızdır. Bizde bu devlet kadrolarını yakıp yıkmanın bahaneleri bulunmuştur. Ya devlete sızmış faşistler, ya da komünistler temizlenir, ya da 'her iktidar kendi kadrosu ile' gelir. Her iktidar kendi kadrosu ile siyasi yerlere, bakanlıklara gelir, idareye gelir. Eğer idareye gelecek ise, Anayasanın, memurların siyasi partilere girme yasağı, görevlerini yerine getirirken vatandaşlar arasında siyasi kanaatlerden ötürü ayırım yapma yasağını koyan 119. maddesi ne oluyor? Bir partinin kadrosu olarak gelen memurdan tarafsızlık beklenir mi?

Gerçek dert, Danıştayın denetimi ve kararına rağmen bizde hangisi olursa olsun bir partinin, ya da onun hükümetinin devleti tahrip etmesidir. Buna çare bulmamız gerekirken tahripleri daha da artırmanın yollarını arıyoruz, Danıştay da karşımıza çıkmasın istiyoruz, insaf!

Parti hükümetlerinin memur kıyımları ile devleti tahrip etmesini önleyemeyen Danıştay, acaba idarenin vatandaşların haklarına riayet etmesini sağlayabiliyor mu, idarede keyfiliği önleyebiliyor mu? Bunun cevabı da hayırdır. Türk yönetimi özellikle mali ve iktisadi konularda kendisine öyle keyfi yetkiler tanımıştır ki, başka ülkelerde, örneğin

icrasının 1958 Anayasası ile çok kuvvetlendiği söylenen Fransa'da, bunların değü idari kararlarla, kanunlarla bile vatandaşlara uygulanması düşünülemez.

Buna bir tek örnek göstereceğim. Türkiye'de bir Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu vardır. Bununla idareye gerçekte paranın milletlerarası değerinin korunması için dövizle ilgili yetkiler tanınmıştır. O yetkiler de Bakanlar Kurulunundur. Ama hükümetler bu yetkiyi fiilen Maliye Bakanlığına devretmişlerdir. O da tebliğlerle istediği şahsa istediği yükümlülüğü koymaktadır.

(Bu cümlenin sonunda altı çizilerek "evli eş meselesi" deniliyor. Bu konuyla ilgili açıklamaya rastlanılamamıştır.)

Gerçek odur ki, özellikle mali ve iktisadi konularda vatandaşın bazen çok açık hakkını elde etmesi bile çok müşküldür. Buna rağmen birçok iş çevreleri de Danıştayın her işe burnunu soktuğunu ileri sürerler, yani haklarının güvencesini yargıda aramazlar. Bunun da nedeni şudur: Türkiye'de kârlar o kadar yüksektir, o kadar çok vergi kaçırılır, o kadar kanunsuz yollarla çok paralar kazanılır ki, 40 yılda bir idare size haksız vergi salsa ya da işinize engel olsa, bu sizin durumunuzu fazla etkilemez. Türk idaresinin düzeldiğini, gayri meşru büyük kazanç yollarının kapatıldığını, kâr hadlerinin ileri kapitalist ülkelerdeki düzeye indiğini görsek Türkiye'de, o zaman bir haksızlığa uğrayan Danıştay düşmanlarının nasıl feryat ettiklerini de görürüz. Ne zaman olacak bunlar, onu da bilemem!

Sonuç odur ki, Danıştay bugünkü hali ve işleyişi ile idareye engel olmak şöyle dursun, maalesef keyfiliği de önleyememektedir. Yani karşı karşıya bulunduğumuz durum iddia edilenin tam tersinedir.

Türkiye'de bir Danıştay sorunu vardır. Bu sorun ise, maalesef Danıştayımızın kendisine verilmiş olan görevleri yerine getirebilecek niteliklere kavuşmamış olmasıdır. Danıştay kararları arzu edilen bilimsel mükemmelliyette değildir. Bu nedenle de garip uygulamalarla karşılaşmaktayız. Bazı konularda vatandaşın hakkı korunamamakta, bazen de gereksiz müdahaleler yapılmaktadır. Buna da bir tek örnek göstereceğim. O da öğrencilerin sınav sonuçlarına itirazlarıdır. Bir öğrenci sınav kâğıdındaki notunu beğenmeyince Danıştaya başvurmakta, o da başka bir öğretmene kâğıdı okutup ona göre düzeltmektedir. Bunun yargı ile bir ilgisi yoktur. Basitçe söyleyeyim. Adına bilirkişi dense bile öğretmen Ahmet'in not takdiri, neden öğretmen Mehmet'in takdirinden daha üstün olsun.

Fakat bu eksikler ve kusurlar, Danıştayı daha önemsiz bir yer haline

getirerek değil, tersine ona daha çok önem vererek, ıslah ederek, personelinin daha iyi yetişmesini sağlayarak ortadan kaldırılabilir. Az yetkili Danıştayla Türk idaresinde sadece keyfiliği çoğaltır, partizanlığı azdırırız, o kadar!

1. Kısım

1961 Anayasasının gerçekte bizim hukukumuza getirdiği en büyük yenilik, Anayasa Mahkemesidir. 1924 Anayasası da hiçbir kanunun Anayasaya aykırı olamayacağını söylüyordu. Bazı aklı evvellerden bu maddenin 'hiçbir kanun Anayasaya aykırı sayılamaz' diye yorumlanmasını işitmişimdir. Tabii bunları ciddiye almak gereksiz.

Meclisler Anayasaya aykırı kanun yaparlarsa ne olur? Bir görüşe göre madem parlamento milli iradeyi temsil ediyor, milli irade ülkenin ve toplumun selametini en iyi düşünüp bir kanun yaparsa, bu kanun iptal mi edilsin? Bunun cevabını bir örnekle verelim: Meclisin devlete gelir gerekli diye bir zengin zatın bütün malını mülkünü hâzineye alan bir kanun yapmasına razı olacak mıyız, milli irade böyle istedi diyecek miyiz? Hiç kimsenin akima böyle bir kanun yapmak gelmez demeyin. Türkiye'de bu oldu! Demokrat Parti bir kanunla CHP'nin ne kadar malı mülkü, parası varsa bir hamlede hâzineye intikal ettiriverdi.

(Partilerin mali eşitliği ayrı tür konudur.)

İktidarların yapabilecekleri, yaptıkları açık seçik haksızlıkları biz maalesef bu haksızlık bize çarparsa ortaya koyuyoruz. Ama kendimiz bir haksızlık yaptığımız zaman, buna hiç kimse engel olmasın istiyoruz. Daha doğrusu haksız olabileceğimizi aklımıza getirmiyoruz.

Bugün Danıştaydan ve Anayasa Mahkemesinden en çok şikâyet eden parti AP'dir. Hakimlerin de tam bağımsızlığından yakınan gene odur. Buna mukabil gözden kaçan bazı gerçekler de ortadadır. Anayasa Mahkemesinin göreve başladığı 1962 yılından 1977'ye kadar siyasal partiler içinde Anayasa Mahkemesine en çok başvurmuş olan parti Adalet Partisidir. Partilerin açtığı davaların yüzde 38'i bu parti tarafından açılmıştır. CHP, yüzde 24.5 ile ikinci sırada gelmektedir. Gerçi bu başvuruların çok büyük kısmı 1963 yılına ait bulunmaktadır. Ama bu da sözünü ettiğim başkasına haksızlığı beğenip, kendimize karşı haksızlığın ortadan kaldırılmasını isteme eğilimimizin bir kanıtıdır. 1963 yılı AP'nin muhalefette bulunduğu yıllardandır. Türkiye'de -deneylerin 1946 yılından beri gösterdiği gibi- muhalefette bulunan partiler dehşetli Anayasacı ve özgürlükçü olurlar. Çünkü iktidarda bulunan partinin kendilerine kötülük yapmasından korkarlar. Ama kendileri iktidara gelince her akıllarına geleni yapmak ister ve herhangi bir hukuk engeli ile karşılaşmak istemezler.

AP, 1963 yıllarında henüz meşruiyet mücadelesi veren bir partiydi. Bu

nedenle de özgürlükçü ve Anayasa teminatçısı olmuştu. Daha sonra iktidar yılları geldiği için böyle bir güvenceye gerek duymamış, aksine, yetki azlığından şikâyet etmeye başlamıştır.

Daha da ilginç bir olay şudur: AP, özellikle son yıllarda Anayasa Mahkemesinden, onun varlığından şikâyetçi olduğu halde gene de Anayasa Mahkemesine başvurmaktan çekinmemiştir. Nitekim CHP'nin iktidarda bulunduğu 1974 yılında çıkan iki kanun aleyhine AP, Anayasa Mahkemesinde dava açmıştır.

(Bu bilgileri, Doç. Dr. Artun Ünsal'm 'Siyaset ve Anayasa Mahkemesi' isimli mükemmel araştırmasından alıyorum.)

Anayasa Mahkemesinin hemen 20 yıla yaklaşan yaşamından ve uygulamasından çıkarılabilecek sonuçlar bilimsel bir konudur. Bugün ciltleri dolduran Anayasa Mahkemesi kararları üzerine, hukukçularımız maalesef yeterli ölçüde eğilmiş değillerdir. Ortada birkaç monografiden başka eser yoktur. Bunlara bir örnek, yukarıdaki rakamları ortayan koyan Doç. Dr. Artun Ünsal'ın sosyolojik bir yaklaşımla yapmış olduğu incelemedir. Burada bu kararları incelemek kitabımızın konusu dışındadır. Benim bir hukukçu olarak söyleyebileceğim olumlu ve olumsuz çok şey vardır. Ama siyasi partilerin eleştiri hakkı olduğunu hiç sanmıyorum. Çünkü Anayasa Mahkemesine en çok üye seçen kuruluş TBMM, yani dolaylı olarak siyasal partilerdir. Gerçekten 15 üyenin 5 adedi parlamento tarafından seçilmektedir. Geriye kalan 10 üye ise çeşitli kuruluşlarca seçilmektedir. O halde siyasi partiler istemiş olsalar, Anayasa Mahkemesinin uygulamasında pekâlâ etkin olabilirlerdi.

Gerçek odur ki, buna da gayret etmişlerdir. Ama gene partizanca amaçlarla gayret etmişlerdir. Her parti Meclislerde çoğunluğuna güvenerek kendi adamını seçtirmeye çalışmıştır. Buna gücü yetmeyince de Anayasa Mahkemesine üye seçimi aylar-yıllar sürüncemede bırakılmıştır.

Anayasa 5 üyenin seçimini Meclislere vererek, siyasal zorunluluklar ya da toplum gerçeklerinin Yüksek Mahkemeye yansımasını öngörüyordu. Böylece de kanunlar, partiler hakkında karar verme gibi siyasal yanları ihmal edilemeyecek konularda salt hukuk açısından karar verme yerine, siyasi —partizan değil— açıyı da göz önünde bulundurmaya önem veriyordu. Ama ne çare ki, parlamento bu derece önemli bir kuruluşta bile sorumluluklarını üstlenmemişti.

İsviçre'de Federal Mahkemenin —bizdeki Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi demektir— üyelerini Meclis seçer. İsviçre üç bölgede üç

dilin konuşulduğu, çeşitli Hıristiyan mezheplerinin bulunduğu bir ülke. Her şey bu kadar farklı toplumlar arasında bir ince dengeye bağlı. İsviçre Meclisleri bu derece farklı insanların yaşadığı bir ülkenin hakimlerini belli bir dengeye göre seçmesini bilmişler ve en değerli hukukçuları bu yüksek mahkemeye getirmişlerdir. Bir hakimlik boşalırsa, Meclisteki parti yöneticileri bir araya gelirler din, dil hatta siyasal eğilim unsurlarını da göz önünde bulundurarak adaylar üzerinde anlaşmaya varırlar. 1961 Anayasasını yapanlar, Türk siyaset adamlarına, partilerine ve parlamentosuna İsviçreliler kadar güven ve saygı duymuşlarsa hata mı etmişlerdir. Güvendikleri insanların şimdi onları suçlaması, doğrusu Anayasa yapıcıları bakımından çok acıklı ama, particiler açısından da pek sevindirici değil! Sonuç olarak şunu söyleyeyim: 20. yüzyılın sonlarına yaklaştığımız sıralarda, uygar bir ülke olarak hukuk devleti olmaktan vazgeçemeyiz. Hukuk devleti demek, bağımsız mahkemeler, hakim güvencesi, idarenin işlemlerinin, kanunların hukuka uygunluğunun denetimi demektir. O halde kaç kez anayasa yaparsanız yapınız, bunları kaldırıp atamazsınız. O halde yapabileceğiniz şey, sadece teknik değişikliklerden ibaret kalacaktır.

2. Kısım

Anayasaların, demokratik anayasaların önemli kısımlarından biri de ‘haklar ve özgürlükler’ konusudur. Fransızların meşhur ‘insan haklan’ bildirgesinden beri gelişen bu özgürlükler bizim 1924 Anayasamızda da vardı, yeni Anayasamızda da vardır. Öyle sanılıyor ki, 27 Mayıs Anayasası yepyeni bir şey yaptı, özgürlükleri alabildiğine genişletti, herkesi istediğini yapmakta serbest bıraktı. Bu düşünce ve sözleri bazen en yetkili ağızlardan bile işitiyoruz.

Oysa 1924 Anayasası ile 27 Mayıs Anayasasının en yüzeyde bir karşılaştırılması bile bunun ne kadar yanlış olduğunu göstermeye yeter. Yeni Anayasa olsa olsa bu haklara açıklık getirmiştir, o kadar! Zaten bu haklar o kadar klasikleşmiştir ki adı bile ‘klasik hak ve özgürlükler’ olmuştur.

Türkiye’nin uzun süredir içinde bulunduğu bunalımın nedenlerini, fazla düşünmeden, araştırmadan o kanunun, bu kuruluşun sırtına yüklemek yoluna baktığımız için özgürlükler de ‘vur abalıya’ olmaktan kurtulamamışlardır. Bundan ötürü de 1971’de sözde özgürlüklerin zararlarını önlemek için bu özgürlüklerin ‘milli güvenliğe, kanun düzenine, genel ahlaka, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne aykırı’ olamayacağı hükmü bu kısımdaki her maddeye yerleştirilmiştir. Böylece de, Türkiye’deki bunalımlan Anayasa ile önleyeceğiz diye ne gibi bilgisizlikler yapılabileceğinin pek güzel bir örneği verilmiştir.

Herhangi bir idare hukuku kitabı açılırsa görülecektir ki, kolluk bahsi denen bahis işte bu özgürlüklerin düzenlenmesi ya da kısılması bahsinden ibarettir ve yeni bir şey ekliyoruz sanılan..... *(Bu kelime okunamadı.)* her yerde ve tabiatıyla da bizim Anayasamızın ilk şeklinde vardır. Ama burada uzun boylu hukuk yapacak değiliz. Şunu söylemekle yetineceğim. Diyelim ki 12 Mart’tan önce bu sınırlar Anayasada yoktu, ondan sonra konuldu. E, peki Türkiye’de anarşi dediğimiz olay bu yeni hükümlerden sonra azaldı mı, çoğaldı mı? Kuşkusuz çoğaldı! Neye yaradı öyleyse bu değişiklik? Hiçbir şeye yaramadı, çünkü hastalık burada değildi, tabii ilacı da hukuk ilminin zaten baştan kabul ettiği, öğrettiği hükümleri yeni bir şeymiş gibi Anayasaya koymak değildi.

Özgürlükler konusunda önemli bir noktaya daha değinmek istiyorum. Sanılmasın ki biz Anayasamızda bu hakları istediğimiz gibi düzenleriz, fazla özgürlük bize yaramıyor, devleti kollayalım, diyerek bunları

iyiden iyiye sınırlarız. Bugün bu haklar, Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesiyle milletlerarası teminat altına alınmışlardır. Avrupa Konseyine üye olan bir ülke bunlan çiğnedi mi, konvansiyonda teker teker sayılmış bulunan bu haklara aykırı hareket etti mi, herhangi bir devlet İnsan Haklan Komisyonuna başvurabilir, o devleti dava edebilir. Bu da sonunda Konseyden çıkarılmaya kadar gidebilir. Hatta bugün Yunanistan, Kıbrıs, Fransa ve Türkiye dışında bütün Avrupa devletleri bu anlaşmada öngörülen ve ferdi müracaat hakkı denilen hakkı da kabul etmişlerdir. Yani üye ülkelerde bir vatandaş kendi devletinin hakkını çiğnediğini, özgürlüğünü hukukun kabul etmediği derecede sınırladığını iddia ederse, devleti aleyhine İnsan Haklan Komisyonuna başvurabilir veya dava açabilir.

Diyebilirsiniz ki, Avrupa Konseyi üyesi olmaya mecbur değiliz. Bizim böyle lüks işlerle uğraşacak halimiz yoktur. Olabilir, ama o zaman biz Atatürk'ün gösterdiği 'batılılaşma' yolunda yürüyoruz diyemezsiniz, batıdan ayrılır gidersiniz. Avrupa Ekonomik Topluluğuna giremezsiniz. Böyle bir ülkeyi ekonomik topluluk kabul etmez. Kaldı ki bugünlerde Avrupa Ekonomik Topluluğunun kuruluş olarak İnsan Hakları Komisyonuna katılması da söz konusudur.

Avrupa Ekonomik Topluluğuna da girmeyebiliriz. Konseyden de çıkabiliriz. O zaman 'batı kulübüne' karşı olan sağcı ya da solcular haklı çıkmaz mı? Batılı olmak Türkiye için aslında zor bir şeydir ama kendimize özgü bir insan ve hak anlayışıyla batıya girmek olanaksızdır. Onların ortak felsefi malı olan insan ve hakları kavramını, uygulamasını reddederek de batılıların müteffiki hatta dostu olunabilir, ama İran Şahının onların dostu olduğu gibi olunabilir. Sizi kullanırlar, boynunuza sarılırlar ama kendilerinden saymazlar, özgürlükler ile ilgili hükümler ve bunların uygulanması batılı olmanın, daha doğrusu uygar ve özgür insan olmanın temel şartlarından biridir.

3. Kısım

Anayasamızda bulunan diğer hükümler ya Türkiye'nin özel şartlarından doğan hükümlerdir, ya da teknik bir takım düzenlemelerdir.

Teknik düzenlemeler konusunda elbette birçok aksaklıklar bulunabilir. Hatta bunlar bol bol da vardır. Bunlara bir tek örnek vermekle yetineceğim.

Meclislerin toplanabilmesi için üye tam sayısının salt çoğunluğu gereklidir. Örneğin, Millet Meclisi 450 milletvekilinden oluştuğuna göre, başkanın oturumu açması için salonda 226 üyenin bulunduğunu saptaması gereklidir.

İlk bakışta, parlamenter rejimin nasıl işlediğini yakından bilmeyen okuyucu bu kuralı doğal bulacaktır. Efendim, üç beş kişiyle Meclis toplanıp en hayati konuları yapsın mı yani, 450 kişinin yarısından fazlası nerelerde dolaşıyor, işlerinin başında olsalar ya, diyecektir. Ama dünyanın hiçbir parlamentosunda gerçek bu değildir. Aynen böyle bir kural gerekli de değildir. Bu kural, her türlü zararları olduğu için de, hiçbir anayasada yer almamıştır.

Bizim Anayasamızı hazırlayan Kurucu Meclis Anayasa Komisyonundaki arkadaşlara bu sakıncaları o zaman anlatamadık. Ama bu yanlışlıktan oldukça önemli sıkıntılar çıktı. Partiler kendi çıkarlarına göre bu kuraldan yararlanarak Meclis çalışmalarını çıkmaza sokmuşlardır. Meclis salonuna ya muhalefet girmemiş ya da iktidar girmemiş, böylece çalışmalar engellenerek en hayati sorunlar aylarca askıda bırakılmıştır. Gerçek odur ki, bu madde parlamentonun yozlaşmasının nedenlerinden biri olmuştur.

Anayasamızda buna benzer pek çok sakatlığı bulmak mümkündür. Bunların düzeltilmesi gereklidir de, ama bu teknik yanlışlıkların hiçbiri Anayasanın temelleri ile ilgili değildir. Böyle eksiklikler ya da yanlış düzenlemeler vardır diye bir Anayasayı kökünden değiştirmek ve temel yanlışlıklar yapmanın da âlemi yoktur.

4. Kısım

Anayasalarda bir ülkenin belli sorunlarına çare bulmaya çalışan hükümler bulunabileceğini de daha önce söylemiştim. Bizim Anayasamızda da bunlar var. Bunlardan bir kısmı Anayasaların çözemeyeceği sorunlara da hukuk yolu ile çare bulunamayacağını — yahut pek az çare bulunabileceğini— gösterme açısından burada anılmaya değer.

Türkiye'de ormanların tahrip edildiği yıllardan beri söylenir. Ormanların yakında toptan tükeneceğinden, ülkenin çöle dönüşeceğinden yakınıp dururuz. Bunu konuşanlar bir de neden bulmuşlardır. Partiler oy avcılığı yapmak için köylülere göz yumuyorlar. Seçimlere gidilirken de orman suçlarından mahkûm olanları affediyorlar. O halde öyle bir hüküm koyalım ki, ormandan açma yapılsa bile, orası orman sayılsın, orman suçları da affedilmesin, böylece orman varlığı korunsun. Oysa orman sorunu ülkemizde bir hukuk sorunu olmadan çok önce bir ekonomik ve sosyal sorundur. Bu derece ağır bir ekonomik ve sosyal sorunu da bir kanun maddesi ile çözmek olanaksızdır. Orman içinde oturan ve ormandan başka hiçbir geliri olmayan insanlara yasaklar koyarak, hapislere atarak ormanın kesimine engel olamazsınız. Açlık ile hapis arasında herkes elbette hapisi yeğleyecektir. Nitekim madde yürümedi ve kısa bir süre sonunda değiştirilmesi gerekti.

Aslında önemli bir siyasal sorun gibi görünmeyen bu konu üzerinde durmamın iki nedeni vardır: Bunlardan biri, Türkiye'nin 20. yüzyıl sonlarında karşı karşıya kaldığı sorunlara Anayasayı değiştirerek çare bulunamayacağını bir kez daha göstermektir. Biraz aşağıda Anayasa ile konulmak istenen yasakların hiçbirinin hiçbir işe yaramadığını ayrıntılı olarak göreceğiz. Ama bu küçük örnek bile bizi uyandırmaya yetebilir.

Örneğin ikinci önemi şudur: Orman maddesi İstanbul tasarısından gelmemişti. Maddeyi Orman Fakültemizin hocaları hazırlamışlardı. Uzmanların bile bu gibi sorunları yasaklar yoluyla çözmeye çalışmaları, Türk seçkinlerinin mizacını gösterme bakımından çok dikkat çekicidir. 1950'den beri açık seçik ortaya dökülen ve gittikçe de büyüyen toplum olayları karşısında, seçkinler gerekli ekonomik ve sosyal önlemleri ortaya koyamamışlar ve Osmanlı usulü yasak yollarına sapmaya ya da genel oyu suçlamaya başlamışlardır. Bunlar, üzerinde kolay yürünen yollardır ama hiçbir yere çıkmayan yollardır. Türkiye gene aynı yollara girmek tehlikesi ile karşı karşıya

bulunmaktadır.

5. Kısım

Yasaklarla toplum düzenini ve siyasal yaşamı belli bir doğrultuda götürmenin olanaksızlığını gösteren ve yeni anayasa yapmanın söz konusu olduğu bu günlerde üzerinde ibretle durulması gereken bir örnek de, siyasal partilerle ilgili yasaklardır.

Anayasayı yapanlar —Kurucu Meclis üyeleri— siyasal hayatımızı —kendi anlayışlarına göre— aşırı saydıkları siyasal akımlardan arıtmak istemişlerdir ve bunun için de Anayasaya ağır müeyyideli yasaklar koymuşlardır.

Kurucu Mecliste söylenen sözler ve Anayasanın maddeleri ortadadır. 19. madde, şeriatçı parti şöyle dursun, partilerin dinden bahsetmelerini bile yasaklamıştır. Anayasadaki "egemenliğin kullanılması herhangi bir sınıfa bırakılamaz" hükmünü açıklayan raportör, bunun işçi sınıfı diktatörlüğünü, yani Marksist-Leninist partiyi yasakladığını belirtiyordu. Türk Ceza Kanunundaki 141. ve devamı ile 163. maddeler böylece, eski Anayasada bulunmayan bir temele de sahip oluyorlardı.

Siyasi Partiler Kanunu ise "Atatürkçülük" dışında hemen her çeşit partiyi yasaklamıştır. 12 Eylül öncesi Türk siyasal yaşamında görülen olaylarla, yasak arasındaki ilişkiyi göstermek açısından bunların bazılarını sayalım.

1. Partiler, ülke bütünlüğünü bozmak amacı güdemezler.
2. Devletin tekliği ilkelerini değiştirme amaçlarını güdemezler.
3. Dil farklarına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler.
4. Din veya mezhep veya tarikat esasına veya adına dayanan siyasi partiler kurulamaz.
5. Siyasi partiler herhangi bir şekilde dini tören tertipleyemez ve parti sıfatıyla bu gibi törenlere katılamazlar. O kadar ki, kanun, partilerin cenaze törenlerine katılmasını bile sınırlamıştır.
6. Partiler, Atatürk devrimlerine aykırı amaç güdemezler.
7. Partiler, 27 Mayıs Devrimini, yapılması gerekli olmayan veya haksız veya gayrimeşru bir hareket olarak gösterme amacını güdemezler. Partiler, 27 Mayıs Devriminin amacına ulaşmadığını ileri süremezler.
8. Siyasi partiler, yargı organlarınca kapatılmış partilerin devamı olduklarını ileri süremezler.

Yasak, yasak, yasak... Bu yasaklara uymayan partiler kapatılır,

partililer mahkûm edilir.

Bütün bu yasaklar neyi önledi? Hiçbir şeyi! Her mitingte yeşil atlaslara sarılmış Kuran-ı Kerimi parti liderlerine sunmalar, onun da üç kez öpüp başa koyması gibi cidiyetsizliklerden tutunuz da, en kesin yasakların ağır bir şeküde çiğnenmesine kadar her çeşit girişimlere şahit olduk.

Bugün, 12 Eylül'den önce ülkede bölücü akımların bulunduğundan şikâyet ediliyor. Oysa Anayasaya ve kanunlara göre yasaktır. Şeriatçılıktan, din sömürücülüğünden söz ediliyor. Oysa Anayasa onu da yasaklıyordu.

Komünizm, faşizm tehlikesi ileri sürülüyor. O da yasaktı.

12 Eylül harekâtından beri sıkıyönetim ortamı içinde partiler ve dernekler hakkında açılmış sayısız dava vardır.

Bunları, olan biteni toptan mahkûm ettiğim için söylemiyorum. Yasakların faydasızlığını belirtmek için anlatıyorum. Yasakları faydasız bulmak, bu yasakları çiğnemiş olan partileri de beğenmek anlamına gelmez, kuşkusuz. Bu satırların yazarı, tam tersine siyasal inanç olarak şeriat devletine de, proletarya diktatörlüğü adına bir küçük azınlığın özgürlüksüz sultasına da karşıdır. Ama beğenmediğiniz, karşı olduğunuz, ters saydığınız akımlarla savaş siyasal yollarla olur. Yasaklarla değil! Dünyanın hiçbir yerinde de bu işlerin yasaklarla üstesinden gelinmiş değildir. Üstesinden gelmek şöyle dursun, bu yasaklar gerçeklerin görülmesini ve gereken önlemlerin, çözüm yollarının bulunmasını engellemiştir. Burada belirtmek istediğim budur.

Herhalde dilsiz bir Anayasanın son yıllarda Türkiye'yi anarşiye sürüklediği, devleti ve hükümeti zayıflattığı, özgürlükleri abarttığı yolunda ileri sürülen iddiaların ne kadar hafif olduğu sanırım anlaşılmıştır. Anayasanın bol biçildiği sanısı da baştan aşağı yanlıştır. Neresi bol, neden bol?

Şimdi yasaklanmak istenenlerin hepsi zaten yasaklanmış. Fazladan ne yapacağız? Vallahi yasak, billahi yasak mı diyeceğiz? Bana şu cevap verilecek: Yasak ama, mahkemeler uygulamadı, zaten yargı organlarından şikâyetimiz var!

Peki, ben de şunu sormak istiyorum: Bağımsız mahkemelere vermeyelim de hükümete mi verelim? Şimdi ağır suçlardan mahkemelere verilen sözünü ettiğiniz yasaklara uymayan partilerle beraber hükümetler kurulmadı mı? Hükümet partileri mi kendi

kendilerini kapatacaklar? Bir ülkede hükümetlerin veya hükümet emrinde olanların hata etmeyeceğini, yanlış yapmayacağını düşünmek demokrasi ile bağdaşmayacak, hukuk devletinin temellerini söküp atan bir görüştür. Çağdaş uygarlık dışıdır. Herhalde Atatürkçülük değildir.

Anayasa konusunda bir noktaya daha değineyim: Eski hukukumuzun kaynaklarından biri olan Mecellede bir madde vardır : "Ezmanın tebeddülü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz' derdi. Genç kuşaklar için bugünkü Türkçeye şöyle çevirebiliriz: Zaman değiştikçe hükümlerin değişeceği inkâr olunamaz.

Dogmalara dayanan bir hukuk sistemi bile zamanın düzene değişiklik getireceğini kabul ediyor.

Bugün yasak olanın yarın mübah olacağını söylüyor. Bu o derece doğrudur ki, bundan 20 yıl önce, bir ordu müdahalesi sonunda idama mahkûm edilecek kadar suçlu ve vatan haini görülen şahıslar bugün en büyük törenlerde şeref misafiri olabiliyor. O halde siyasi hayatta, tarihin akışı içinde, suç nedir, ve ne değildir, buna karar vermek kolay iş değil. Demokrasi dediğimiz siyasal rejimin üstünlüğü de buradadır. Demokrasi izafiyeci, yeni deyimle görelikçidir. Yani tek hakikat kabul etmez. Hakikatin zamana, mekâna göre değiştirileceğini kabul eder. Tek hakikati ancak sağ ve sol diktatörlükler benimserler.

Bu açıklamalardan sonra ortaya çıkan soru şudur: Başımıza gelen olaylar, bunalımlar, devletin çözülme tehlikesi Anayasamızdan kaynaklanmıyorsa, nereden kaynaklanıyor? Şimdi bu soruyu yanıtlamaya çalışalım. Bunu araştırabilmek için de, herkesin tutkunluğunu gece gündüz ilan ettiği demokrasinin ne olduğunu görmeye çalışalım ve şu zavallı 27 Mayıs Anayasasının bunu gerçekleştirmek için ne önlemler düşündüğünü saptayalım. Ondan sonra da hastalıklarımızı ve ilaçlarını görürüz.

DEMOKRASİ ve 27 MAYIS ANAYASASI

Demokrasi Nedir, Ne Değildir?

Önce şunu belirteyim ki, demokratik rejim, tarih boyunca doğuşu ve gelişmesiyle, teorisi ile, sistemleşmesiyle, Türk toplumunun tarihine tümden yabancı bir şeydir, ithal malıdır. Yani bir başka deyimle, yabancı ideolojilerden ve sistemlerden biridir.

Yabancı ideolojilerden bu denli şikâyet edildiği halde hepimizin bu kadar candan yürekten demokrasiden yana oluşu çok garip bir tutumdur. Garip tutumdur ama, anlaşılır bir tutumdur. Çünkü bizim her birimizin demokrasi anlayışının gerçekte yüzyıllar boyunca batıda oluşmuş ideoloji ve uygulamayla pek fazla bir ilişkisi yoktur.

1945 yılında rahmetli İsmet İnönü meşhur 19 Mayıs nutku ile çok partili hayata geçeceğimize işaret ettiği zaman, Türkiye'nin o zamanki yöneticileri ve toplum içindeki yönetici sınıf —seçkinler ve bürokratlar— demokrasiye ve genel oya rağmen ülkenin Cumhuriyetle beraber başlamış, hatta daha öncelere kadar varan sosyal yapısının, eğer biraz dikkatli davranılırsa eskisi gibi devam edeceğini sanıyorlardı. Şöyle şairane bir model zihinlerde, emellerdeydi: Bir iktidar olacak, bir de muhalefet bulunacak; muhalefet, iktidarın yanlışlarını bulup söyleyecek, onlar da düzeltilecek. Daha büyükçe bir özgürlük ortamı gelince de yanlışlar kamuoyuna sunulacak. Velhasıl iyi şeyler olacak, kötülükler, yanlışlıklar azalacak.

Tabii böyle bir model, genel oya dayalı demokrasinin ne ideolojisinde, ne de tarih boyu uygulamasında vardır. Bu, bizim iyi niyetli seçkinlerimizin ortaya koydukları bir iyi niyet düşüncesidir.

Oysa, demokrasi, yüzyıllar boyunca gelişen bir dünya görüşünün ve Batı Avrupa'daki sosyal ve ekonomik gelişmenin bir ürünüdür. Kaynaklarını 17. yüzyıla kadar götüren, hatta köklerini Hıristiyanlığa kadar daldıran bir dünya görüşünü burada inceleyecek değiliz. Sadece bazı yönlerine değinmekle yetineceğiz. Böyle zengin ve karmaşık bir düşünce sistemini özetlemek kolay değildir. Bu özeti basitçe bulacak uzmanlardan baştan özür dilerim.

Bugünkü demokrasinin —batı tipi demokrasi demek istiyorum— dayandığı ana düşünce bireycilik ve liberalizmdir.

Biri diğerine sıkı sıkıya bağlı olan bu kavramlar, felsefi planda kabaca şu demektir. Birey (Fert), insan kendi başına bir değerdir. Dikkat edilmesi gereken şudur : Kıymet olan, genel olarak insan değildir, teker teker bireylerdir. Her insan birbirinden ayrı olarak bir değerdir. Bunun sonucu olarak da özgürdür. O halde toplum ile birey arasında bir ayrılık, hatta çelişki vardır. Daha eskileri bir yana bırakırsak, 18. yüzyılın siyasal düşünürlerinin kalkış noktası hep bu çelişki olmuştur. Özet olarak da dedikleri şudur: Birey temeldir ve toplumun örgütlenerek ortaya çıkardığı devlet otoritesi ya da hukuk deyimiyle iktidar, ancak bireyin özgürlüğüne saygı gösterdiği ve toplum halinde yaşamanın gerektirdiği asgari ölçüde mevcut olmalıdır.

(*Burada belirtilmesi gereken nokta, böyle bir birey kavramının, devlet-birey ilişkisinin doğu ülkelerinin tarihine ve düşüncesine tümden yabancı olmasıdır. Doğuda, sayısı pek az olan siyasi düşünce yapıtlarından Siyasetname'de Nizamülmülk şöyle der: «Kullar arasından birisine tevfiki ilahi ile saadet ve devlet gelir... Teba itaat yolunda sabit ve kendi işiyle meşgul oldukça, rene ve elemden âzâde kalır, onun adli sayesinde zaman geçirir.» Doğu siyasi felsefesinde, padişaha nisbetle insanların adı «reaya»dır. Reaya, raiyenin çoğuludur ve bunun anlamı da otlatılan sürüdür. Demokrasinin dayandığı felsefe ise, Avrupa ortaçağını» ilahi iktidar kavramına karşı ve bireyin kurulu bir düzendeki yerine karşı isyanı olarak çıkmıştır.)*

Bugün batı dünyası ile sosyalist ya da komünist dünyayı ayıran önemli farklardan biri, bu birey-toplum ilişkisinin her iki dünyada ayrı ayrı kavramlar oluşudur. Batı tipi demokrasi, bireyin yalnız özgürlüğünü değil, devletten ayrı bir otonomiye, (özerkliğe) sahip olduğunu kabul etmektedir.

Batı anayasalarında yer alan ve artık standart hale gelen insan hakları, devlet iktidarının sınırlanması, denetim altına alınması da hep bu ana felsefeden kaynaklanmaktadır. Sözünü ettiğimiz bireyci felsefenin en açık ifadelerinden biri, bizim eski 1924 Anayasasının 68. maddesinde yer almıştır. Bu madde şöyle der:

"Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına muzur olmayacak her türlü tasarrufatta bulunmaktır. Hukuk-u tabiiyeden olan hürriyetin herkes için hududu, başkalarının hududu hürriyetidir. Bu hudut ancak kanun marifetiyle tesbit ve tayin olunur." Görüldüğü gibi bu maddede toplum ya da devlete hiçbir atıf yoktur. Dahası, 1924 Anayasası tasarısında mevcut bir hüküm o zamanki Meclis tarafından reddedilmiştir. Tasarı, "Türkler, yekdiğerine uhuvvet (kardeşlik) le merbut olup, bunların içtimai tesanüdünün mecburi kısmı kanunla muayyendir" diyordu. Bu hüküm, 'ne demektir izah edilsin, Avrupa

kanunlarının hangisinde vardır, böyle şey Kanun-u Esasiye girmez' sesleriyle kabul edilmemiştir.

(Yeni 1961 Anayasasının özgürlüklere fazla yer verdiği, devleti düşünmediğini söyleyenlerin kulakları çınlasın. 1924 Anayasasının, bireylerin özgürlüklerine sınırı diğer bireylerin sınırında aramasına karşın, 27 Mayıs Anayasası bu özgürlüklerin sının olarak —1971 değiştirmesinden önce de —kamu yaran, genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi kavramlan gösteriyordu. özgürlükler, toplum ortamı içine oturtuluyordu. Bu da doğaldı. Çünkü biraz aşağıda da görüleceği gibi, her iki Anayasanın fikri kaynaklan birbirinden farklıydı. 1924 Anayasası Fransız Devriminin klasik bireyciliğinden kaynaklandığı halde, 1961 Anayasası çağdaş düşünceyi yansıtıyor.)

Fransız devriminin ve onun felsefesinin etkisinde gelişen Türk seçkinleri, böylece anayasalarına bireyciliğin ve liberalizmin en katı biçimini geçiriyorlardı. Gerçekten, bu hüküm olduğu gibi Fransızların 1791 tarihli Vatandaş ve İnsan Hakları Bildirisinin 4. maddesinden ibarettir.

Hemen hemen tamamiyle birey kavramı üzerinde dolaşan bu toplum felsefesine dayanan demokratik rejim, bu felsefeyle beraber doğmuş değildi. Demokratik rejime gelebilmemiz için bu felsefeye dayalı sisteme bir de genel oyu eklemek gerekecektir. Genel oydan önceki rejimleri anlamak için bireyciliğin ve liberalizmin bir de ekonomik yönüne ve bu felsefeyle beraber meydana çıkan toplum biçimine bakmamız yararlı olacaktır. Çünkü bu felsefe ortaçağ sonundan itibaren gelişmeye başlayan, 18. yüzyıl boyunca güçlenen ve en nihayet sanayi devrimi ile pekişen bir toplum tipinin ihtiyaçlarını karşılayan bir felsefeydi. Bu toplum tipine, ekonomik modele, ekonomik liberalizm, veya kapitalizm diyebiliriz.

Ortaçağın kalıplaşmış, hiyerarşik, dine dayalı toplumunun yerine, bireyin üzerinde herhangi bir otorite tanımayan, onu kendi mutluluğunu kendi girişimleriyle sağlamaya yönelten bu teoriye göre, insanın (bireyin) doğal ve devredilmez hakları, özgürlük ve mülkiyet güvenliğidir. (İnsan Hakları Bildirisi, Madde 2.) Böylece sistemin içinde "dokunulmaz ve kutsal" bir hak olarak yer alıyordu. Bundan ötürü de, toplum içinde herkes zenginliğe koşarak kendi mutluluğunu kendisi sağlayacak ve devlet de sadece "güvenliği" sağlayacaktı.

Bu felsefeye dayalı olarak kurulan siyasal rejimin bir yönü, yeter ölçüde ülkemizde bilinmemektedir. Bireycilik ve liberalizm yahut kapitalist ideoloji, insanları hukuk yönünden eşit ve özgür saymakla beraber, siyasi alanda hiç de eşit saymamıştır. İngiltere'de, Fransa'da

parlamentolar kurulduktan sonra bize çok doğal görünen genel oy, yani her vatandaşın siyasal iktidarın oluşumuna birer oyla katılması söz konusu olmamıştı. Diğer bir deyimle, liberalizm ve bireycilik bir siyasi ideoloji olarak değü, sadece bir ekonomik ideoloji olarak işlemiştir. 19. yüzyılın devleti, sanayi devrimi ile beraber büyüyen, güçlenen burjuvazinin devleti olmuştur. Ülkelerin zenginliği, gelişen ve büyüyen burjuvazinin zenginliği anlamına gelmiştir. Diğer yanda ise, köylerden kentlere akın, büyük işçi kitlelerinin sefaleti ve sömürgecilik, bu dönemin önde gelen niteliği idi.

Parlamentolar, siyasal iktidar ise tamamen zengin sınıfların elinde bulunuyordu. Bu nedenle de 19. yüzyıl, çatışmalar, çekişmeler dönemi olarak karşımıza çıkıyor. Eğer bu çatışmalar, kesin sonuçla ihtilallere varmamış ise, bunun nedeni, biriken servetin az ya da çok bir kısmını fakir fukaraya vermekte burjuvazinin sakınca görmemesidir. Bu da, o sınıfın akıllılığı kadar, hatta ondan daha çok, zenginliğin artması sonucu ekonomik açıdan az çok üleşilebilecek bir düzeye varmış olmasıdır. Diğer bir deyimle işçiler, hangi teoriye dayanarak yapılırsa yapılsın, zenginlikten pay ister olmuşlardır. Bunu da belli ölçülerde başarabilmişlerdir.

Bu başarının önemli nedenlerinin başında da genel oy için yapılan mücadele geliyor. Toplumun bütün bireylerine oy hakkı tanınınca, devletin toplum hayatına müdahalelerini sadece mülkiyet ve güvenliği korumak olarak gören, yani ekonomik liberalizmi savunan burjuvazinin tersine, siyasi iktidardan kendi yararına ve kendi inancına uygun önlemler bekleyen büyük kitlenin etkinliği de artmıştır.

Gerçekte de demokrasi, batı dünyasında bu andan itibaren başlamıştır. Fakat batı bu aşamaya geldiğinde, yukarıda da belirttiğim gibi zenginliğin hiç olmazsa nisbi olarak üleşilmesi kavgası veriliyordu. Bu konuda uzlaşma olanakları bulununca, demokrasi, sınıflar arası bir denge olarak karşımıza çıkmıştır.

Tabii, toplumdaki çelişmeler ve uzlaşmalar yalnız burjuvazi ve işçi sınıfı çelişkisi değildir. Toplumlar, sınıflar açısından —hiç olmazsa bizi ilgilendiren yanıyla— çok daha karmaşık ve çok daha tabakalıdır. Önemli olan, genel oyun gerçekleşmesiyle, vatandaşların (bireylerin) kendi sınıflarının, tabakalarının çıkarlarını, inançlarını, değer yargılarını siyasal plana yansıtmaları olayıdır. Siyasi iktidar ve bunun için yapılan mücadele, toplumdaki bütün ayrılıkları ayan beyan su yüzüne çıkartmıştır. Demokratik topluma çoğulcu toplum demenin nedeni budur. Ekonomik çıkarları çelişki halinde olan ya da öyle görünen burjuvazi ile işçi sınıfı yanında, orta sınıflar, her birinin

inançları, davranışları, küçük guruplar: Bunlar demokratik toplumlara büyük bir çeşitlilik getirir. Bunun en doğal sonucu da demokrasi ideolojisinin bir çeşit ideolojisizliği, daha doğru bir deyimle her türlü ideolojiye açık olmasıdır. Bu durum, yalnız felsefi bir temelden kaynaklanmaz, her temelle beraber, genel oyun getirdiği bir sosyolojik zorunluluktur.

Buraya kadar söylediklerimizi şöylece özetleyebiliriz: Demokratik rejime geçiş, ilk olarak en azından 18. yüzyıldan başlayan ve yeni bir dünya görüşü, birey anlayışı getiren düşünce ile başlamış ve buna kitlelerin baskısıyla genel oy eklenerek, çoğulcu ve dengeci bir toplum tipine varılmıştır.

Unutulmaması gereken nokta şudur: Başlangıçta iktisadi bireycilikle beraber yürüyen siyasi bireycilik, ki iktisadi bireycilikten kopmuş ve ekonomik bireyciliğin mutlak değerini çoktan kaybetmiş olmasına rağmen, bugün de demokrasinin temelinde yatan felsefe olarak kalmıştır. Bugün, demokrasi ile yönetilen batı ülkelerini de, o ülkelerde yürüyen rejimi de anlamaya olanak yoktur. Onların toplum hayatı bu 'birey' kavramına dayanmaktadır. Hatta denebilir ki, bu bireyci görüş ve davranış, herkesin istediği gibi düşünmesi, yaşaması fikri daha da genişleyen ve derinleşen boyutlara varmıştır. Her çeşit cinsel özgürlükten tutunuz da, toplum açısından, hatta bireyin kendi açısından hiçbir yararı olmaz gibi görünen bir takım anlamsız rekorlar kırma, —örneğin bir motosikletin arkasına takılıp kendini bir tuğla yığınına vurma— gibi girişimleri toplumun hoşgörü ile karşılaması bunun bir örneğidir. Bu bireyci görüş, hukuk alanında da çok ileri kavramlara kavuşmuştur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bunun en açık kanıtıdır. Bu Sözleşmeye göre, herhangi bir insan, kendi devletinin özgürlüğüne, haklarına tecavüz ettiği iddiasıyla dava açabilmektedir. Böylece de hiç dış müdahale kabul etmeyen devlet kavramı yerine, kendi vatandaşına bile müdahalelerinin denetime tabi tutulduğu devlet kavramı gelmiş olmaktadır. İnsan belirli bir toplumun mensubu olmaktan çıkmakta, gerçekten evrensel bir değer olmaktadır.

Birey özgürlüğünün bu derece geniş boyutlara vardığı toplumların nasıl olup da çözülmediği, birliğini koruduğu akla gelebilir, daha doğrusu akla gelmelidir.

Bunu anlayabilmek için, batı toplumlarının yukarıda da değinilmiş olan uzlaşma ve denge kavramlarını biraz daha yakından incelemek gerekecektir.

Bireylerin bu derece ayrı varlıklar sayıldığı, kendilerine geniş bir

özgürlük alanı tanındığı, sınıf ve ideoloji çatışmalarının normal sayıldığı bir toplumda, bunlara rağmen birliğin sağlanmış olması, demokrasinin yaşayabilmesi için bir temel koşulun, batı demokrasilerinde sağlanmış olmasıdır. O da, 'her şeye rağmen bir arada yaşama iradesi'dir. Böyle bir iradenin bulunmadığı toplumların birliğinin, bütünlüğünün devamına olanak yoktur. Gerçekte bireylerin bir arada yaşama iradesi olmayan bir toplumu, demokrasi dışında bir rejimle de devamlı olarak sürdürmek olanaksızdır. Dikta ile yürüyen bir siyasal rejim 'consensus'un yokluğunu belki baskı ile bir süre tedavi edebüir, fakat gerçekte hiçbir zaman bunu geliştiremez.

O halde her şeye rağmen, yüzeyde bir uzlaşma aramaktansa, amaç, toplumdaki çatışmaları kanalize etmek ve farklılıkları ezmek yerine onlara —sokak dışında— çareler aramak olmalıdır. Bu takdirde çatışmalar toplumsal gelişmenin kaynağı olabilir. Demokrasinin sağlığı, çatışmaları reddetmekte veya bağlamakta değil, onları belirtmek, örgütlemek, hatta müesseseleştirme yeteneğindedir. İdeolojik çoğulculuğu kabul eden bir toplum, onu milli birliğinin bir parçası yapabilen toplum, bu birliği tek ideolojide bağlamaya çalışan toplumdan çok daha sağlam sayılmalıdır. Ne var ki, bu ideolojiler, diğerlerinin de mevcudiyetini kabul etmek zorundadırlar.

Böyle bir anlayışa genelikle 'consensus' adını veriyoruz. Böyle bir 'consensus'un yoğunluğu ve genişliği toplumdan topluma değişebileceği gibi, hukuk düzeni veya topluma yön verme durumunda bulunanların davranışları da bu 'consensus'u genişletebilir, daraltabilir, hatta onu yok edebilir.

Bu açıdan bakıldığında, 'consensus' sosyolojik bir veri olarak karşımıza çıkmakta, fakat daha sonra bir siyasal ve sosyal müesseseler bütünü ile tamamlanmakta, yöneticilerin irade ve davranışları ile genişlemekte ve..... *(Bu kelime okunamadı.)*

Anayasalar, toplumdaki verilere dayanarak çeşitlilik içinde bir bütünlük sağlamayı öngören hukuki belgelerdir. Bir başka deyimle, siyasal kavgayı 'consensus' esaslarına göre, yani birbirine tahammül, bir arada yaşama, iktidarda bulunanın başkalarını ezmemesi, özet olarak toplumdaki güçler ve ideolojiler gibi siyasi güçlerin de uzlaşma ve 'consensus' içinde yürümesini sağlamayı amaçlarlar. Bu nedenle de bir uzlaşma ve denge sistemi getirirler.

Doğal olarak anayasanın kendisi bir 'consensus' sonucudur. Eğer oyun kurallarını saptayan anayasa üzerinde bir uzlaşma mevcut değilse, o takdirde bu anayasanın getirdiği siyasal düzeni de yaşatmaya imkân bulunmayacaktır. Gerçekte iyi bir anayasa, siyasal yaşamı yürüten

güçlerin hepsinin, ya da çok büyük çoğunluğunun desteğine sahip bir anayasadır. Onun teknik açıdan iyi veya kötü olması çok daha az önemli olaydır. Bugün Ingiliz siyasal yaşamında öyle kurallar vardır ki, bunların mantıkla savunulması olanaksızdır. Örneğin, bir parti, seçim sistemi gereği vatandaş oylannın çoğunu aldığı halde, parlamentoda azınlıkta kalabilir ve hükümeti de o parti kurar. İngiltere'de bu doğal karşılanır ve bu duruma çoğunluğun oyunu alan parti de itiraz etmez. Aynı seçim sistemi eğer Almanya'da uygulansaydı, bugün Hıristiyan Demokrat Parti iktidarda olacaktı. Oysa nisbi temsil uygulandığı için, Sosyal Demokrat-Liberal Parti koalisyonu iktidardadır. Ama genellikle her iki ülkede bu durumlarda iktidarın meşruiyeti tartışılmamaktadır. Diğer bir deyimle oyunun kurallarında bir 'consensus' bulunmaktadır.

Görülüyor ki, demokrasi yalnız toplumda değil, onun her katında bir anlaşma, bir uzlaşmayı gerekli kılmaktadır. Sağlıklı bir demokrasi, vatandaşların sadece siyasal mücadelelerinin koşullarını saptayan anayasaya değil, bireylerin girişimlerini de çerçeveleyen kanunlara saygüı oldukları demokrasidir. Ama bu da yeterli değildir. Bunları aşan, yazılı olmayan ve hukuktan doğmayan bir şeye ihtiyaç vardır. Bu da uzlaşma duygusudur. Çoğulcu bir rejim, uzlaşma yöntemini iyi kullanabildiği ölçüde işleyebilir. Bir toplumun ekonomisi ne kadar gelişmiş olursa olsun, eğer politikacılar entrikaya düşkün iseler ve uzlaşmazlığı uzlaşmaya yeğlerlerse, siyasal mücadelenin hukuki düzenleme yoluyla yürütülmesinin hiçbir garantisi yok demektir. Eğer siyaset adamları bir ortak eylemde anlaşmayıp kendi görüşlerinin doğru olduğunda direnirlerse, koşullar ne kadar elverişli olursa olsun rejim çok zor yürür.

Buraya kadar söylediklerimizi bir şema halinde özetlemek gerekirse şunları söyleyebiliriz:

1) Demokrasinin ideolojisi bireyci ve liberal felsefedir. Ekonomik liberalizmle kaynaşmış olan bu felsefe, bugün ekonomik görüş ne olursa olsun, siyasal liberalizme dönüşük olarak devam etmektedir. Bir manada bu ideoloji, devletin bir ideolojisi olmamalı demektir.

2) Böyle bir resmi ideoloji kabul edilmemesi, çoğulcu toplum, yani her türlü düşüncenin hoş görüldüğü bir toplum oluşturmaktadır. Bireylerin ve birey guruplarının birbiriyle çelişen ayrı menfaatleri olacağından, her siyasal rejim çerçevesinde mevcut bu çelişkiler ve çatışmalar, demokratik rejimde doğal görülmektedir. Demokrasi bir koşul olarak 'hoşgörüyü' beraberinde taşır.

3) Böyle bir çoğulcu ve bireyci siyasal ortamda doğal görünen

çatışmalara ve çelişkilere, rağmen sistemin işleyebilmesi, beraber yaşama iradesine, menfaatler kavgasını barışçı yollar ve hukuk düzeni içinde yürütme ve en nihayet uzlaşma yeteneğine bağlıdır.

4) Batı toplumlarında tarihi gelişim içinde sistemin işleyebilmesi, geniş bir ölçüde bu toplumların ekonomik koşullarının bir sonucu olmuştur. Batının 19. yüzyıl boyunca zenginleşen toplumlarında, bu zenginlikten az veya çok pay alabilen sınıflar ihtilaller, toplumu dağıtıcı çatışmalar yerine, demokratik rejimin çerçevesi içinde mücadeleyi ve uzlaşmayı yeğlemişlerdir.

27 Mayıs Anayasasında Demokrasi

Türk toplumu, Meşrutiyetlerden beri batı ülkelerinde uygulanan demokratik rejimi uygulamaya çalışır durur. Her ülkenin anayasası da çağın gerekleri içinde birbirine benzediği için, bizim anayasalarımız da çoğuna göre batı ülkelerinin anayasalarına benzemiştir.

Bu anayasalarla getirilmek istenen demokratik rejim, bize, toplumdaki bireylerin ya da sosyal güçlerin baskısı ile gelmedi. Daha çok seçkinlerin batılılışma istemlerinden doğdu. Bizim tarihimizde ne bireyci felsefe vardı ne de burjuvazinin eski kalıplan yıkacak, yerine yeni bir liberal ekonomik düzenin işlemesini sağlayacak anayasal yöntemler arama kaygusu vardı. Biz anayasalarımızı ve bunlara dayalı olarak demokrasiyi, tek sesli müzikten çok sesli müziğe nasıl bir gelişme sonucu değil de, seçkinlerin isteği olarak geçmiş isek, siyasal rejimlerimizi de öyle kurmuşuzdur.

27 Mayıs Anayasası da gerçekte gene seçkinlerimizin kendi dünya görüşlerini içeren bir Anayasa olmuştur. Kurucu Meclis bu Anayasayı yaparken üç önemli faktörün tesirinde kalmıştır. Bunlardan biri, seçkinlerimizin genel oya ve partilere dayalı sisteme karşı bir çekingenlik, İkincisi batı demokrasilerindeki temel anayasal unsurlar, üçüncüsü 1946-60 döneminin deneyleri. Bütün bunlar yer yer eksikliklerine, aksaklıklarına rağmen çağdaş ve batılı modellere uygun bir anayasa çıkarmıştır.

Bilindiği gibi, Anayasamızın taslağı İstanbul Üniversitesinde kurulan bir bilim kurulu tarafından hazırlanmış idi. Bu taslak, Türkiye'de seçkinlerin, halk iradesine ve siyasi partilere güvensizliğinin tipik bir örneğidir. Gerçekte devletin bütün faaliyetleri, genel oyun ve siyasi organların (parlamento, hükümet) etki alanı dışında bırakılmaya çalışılmıştır. Belli seçmenlerin seçtiği bir senato meydana getirilmiştir. Ordu, bağımsızlaştırılmak istenmiştir. Her şey özel kuruluş haline getirilmiştir.

Kurucu Mecliste bir halk oyuna karşı tepki kurumlan çok geniş ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Ama bu eğilimin büyük zararı olmamakla beraber, Anayasada da bazı izler kalmıştır. Bunlardan biri, Cumhurbaşkanının yüksek öğrenimli olması zorunluluğu, bir diğeri de Başbakanın parlamento dışından alınabilmesidir. Bu son hüküm, ülkeyi yönetebilecek kişilerin tamamen parlamentoda bulunamayacağı varsayımına dayanır. Bu bakımdan da halk oyuna karşı belirli bir kuşku ifade eder. Söylediğim gibi bu hükümler, 27 Mayıs Anayasasında Türkiye'nin siyasal rejimini etkileyecek nitelikte değildir. Bu faktöre, burada yer vermemin nedeni, siyasal yaşamımızda zaman zaman bu faktörün etkili olmamasıdır.

(27 Mayıs'ta olsun, 12 Mart'ta olsun, 12 Eylül'de olsun Türkiye'de 'değerli' insanlardan hükümet kurmak gerektiği zaman, particiliğe, politikaya batmamış insanlar aramak gelenek haline gelmiştir. Politika ve siyasi partiler herhalde uygarlık ,ve batılılık gereği katlanılması gereken aslında zararlı unsurlar olarak görülmüşlerdir. Bu konuya ileride yine döneceğiz.)

Anayasamızın bu unsurunu bir tarafa bırakarak, diğer iki unsurunu incelemeye çalışalım. Bunlardan 'batı demokrasisi' modeli üzerinde fazla durmayacağım. Bu modelin gereği olarak kabul edilen kurumlar, demokratik rejimin vazgeçilmez parçalarıdır. Bunlar olmadan demokratik rejim vardır denemez. En nihayet ortadaki sorun, bu kurumların nasıl düzenleneceğidir. Örneğin, seçimlerin genelliği çağdaş demokrasinin vazgeçilmez bir unsurudur. Ama çeşitli biçimlerde düzenlenebilir. Siyasi partilere Anayasada yer verilmese bile, partiler olmadan demokrasi olmaz.

Bu örnekleri çoğaltmaya gerek görmüyorum. Asıl üzerinde durmak istediğim, 27 Mayıs Anayasasını yapanların 1946-50 dönemini değerlendirmeleri ve bunların yukarıda açıkladığımız demokratik rejimin manevi ortamını sağlamak, yani toplumda 'consensus'u sağlamak için aldıkları önlemlerdir.

1924 Anayasası demokratik bir Anayasaydı. Nitekim bu Anayasada herhangi bir değişiklik yapmadan, 1946 yılında tek parti rejiminden çok partili yaşama geçmek mümkün olmuştur. Türkiye'nin 1920'den itibaren siyasal felsefesi de bu doğrultuda idi. Fakat 1946 yıllarına geldiğimizde, büyük halk yığınlarının açık seçik çok partili rejim istediğini, bunun için de eyleme giriştiğini söylemek mümkün değildir. Çok partili rejime geçme kararını verenler, tek parti döneminin politikacıları olmuştur. Hem de en yüksek düzeydeki politikacıları olmuştur. İşin dedikodu yanını da dile getirmek istersek, tek partili dönemde Atatürk'ün kesin şefliği zamanı birbiriyle çatıştığı söylenen

iki hizip başı —İnönü ile Bayar— başka başka amaçlarla da olsa çok partili hayatı başlatmışlardır.

Aslında belli bir ölçüde yukarıdan anlaşmalı başlayan bu parti mücadelesinin oldukça yumuşak geçmesi beklenirdi. Oysa hemen ilk günden siyasal mücadele şaşılacak bir şiddet kazanmıştı. Bu şiddet, iktidarda bulunan partinin muhalefeti ezmeye çalışması, muhalefetin de insafsızca hükümetlere yüklenmesi biçiminde 27 Mayıs 1960'a kadar sürmüştür.

(Siyasal hayatımızın 1946-60 arası ile 1961-80 arasının bir karşılaştırmasını yapmak çok ilginç olacaktır. Şu anda elimde basın koleksiyonları bulunmuyor.)

Bu dönemde bütün şiddetli çekişmelere rağmen, her iki parti arasmda bazı konularda bir 'consensus' vardı, diyebiliriz. O da, sağcı ve solcu akımlara karşı her iki büyük partinin de oldukça uzak kalmasıdır. Her ne kadar Demokrat Parti irticaya ödün vermekle suçlanmışsa da, Millet Partisi'nin feshedilmesi, Milliyetçiler Derneği'nin kapatılması, Atatürk kanununun çıkarılması gibi önlemler; dincilik, ırkçılık, gericilik gibi akımlar karşısındaki yumuşak davranışlarda bir sınırdan öteye gidilmediğini göstermektedir. Bu nedenlerle de, muhalefet ile iktidar arasında kavgaya ideolojik bir neden olmadığı gibi, her iki partinin seçmen yapısı bakımından da sınıfsal bir çatışmadan söz etmek oldukça zordur.

Bu nedenlerle de 27 Mayıs öncesinin bunalımı, partilerin, politikacıların, liderlerin uzlaşmaz tutumuna ve kavgalarına bağlanmış ve Demokrat Parti iktidarının da icraatı göz önünde tutularak bir partinin iktidarda her istediğini yapamayacağı bir Anayasa yapılması düşünülmüştür. 27 Mayıs Anayasasında tek parti iktidarının keyfiliğine karşı alman önlemlerin bir kısmı, zaten çağdaş anayasaların normal hükümlerinden ibarettir. Bunun yanında 1950-60 yaşamımızın somut olaylarının izleri de metinde görülmektedir. Örneğin, ispat hakkı ile ilgili hüküm, bakanların suistimal iddiaları karşısında bazı Demokrat Parti milletvekillerinin —ki bunlar sonradan Hürriyet Partisini kurdular— bu konuyla ilgili kanun tekliflerinin Demokrat Parti yöneticileri tarafından büyük şiddetle karşılaşmasının bir sonucudur. Yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasına karşı Anayasa Mahkemesine başvurabilme hakkının tanınması, Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının partizanca kaldırılıp, kendisinin mahkemelerde süründürülmüş olmasına bir tepkidir. Bunun gibi, bugün bize çocukça gelebilecek birçok hükümler de Anayasamızda bulunmaktadır. Fakat bunlar gerçekte Anayasamızın niteliğini teşkil

etmezler.

Bence asıl nitelik, genel oya dayalı demokratik bir Anayasa yanında, belki kurucuların da pek farkına varmadan gerçekleştirmeye çalıştıkları uzlaşma yollarını açan hukuki düzenlemedir.

Anayasayı yapanlar, bundan önce de sözünü ettiğim aşırı uç yasaklamalarını koyup, bir zamanlar bir parti liderinin söylediği gibi, aşırı sağa ve aşırı sola birer hukuki duvar çekerek, kurulan siyaset ortamında partilerin uzlaşımcı bir hava içinde ülkeyi yönetecekleri varsayımından hareket etmişlerdir. Daha doğru bir deyimle, Anayasanın hükümlerinin yürüyebilmesi, anlaşmalar ve uzlaşmalan gerekli kılmaktadır.

Türk siyasal yaşamının yeniden düzenlenmek istendiği bu dönemde, Anayasamızın bu niteliğinin biraz daha ayrıntılı incelenmesine ihtiyaç vardır.

Anayasada yer almamakla beraber, Kurucu Meclis seçim kanunu yaparken, seçim sistemi olarak nisbi temsili kabul etmiştir. Sanıldığı gibi, bu sistem bizde partilerin ve vatandaş eğilimlerinin parlamentoya daha adil biçimde yansımasından kaynaklanmamıştır. 1960'a kadar uygulanan il çapında çoğunluk sisteminin partileri ve onların lider kadrolarını 'ya hep ya da hiç' gibi bir çıkmaz karşısında bırakmasından doğmuştur. Ülke çapında bir partinin birkaç puan fazla alışı diğer partinin meclisteki sayısını 30-40 kişiye indiriyordu. Nitekim CHP, 1950'de 60 kişiye, 1954'te de 30 kişiye inmiştir. Oysa 1954'te bile % 35 oy almıştır. Bizde her politikacının kendi doğduğu, büyüdüğü ilden aday olması zorunluluğu olduğu için, çoğunluk sistemi, seçim kaybeden partinin yönetici kadrosunu bile tümden parlamento dışında bırakıyordu. CHP için böyle olmuştur. İnönü de belki parlamentoda kalabilmiş olmasını Malatyalıların sadakatine ve ondan sonra da, bu il'e Demokrat Partililerin isyan ettirici baskılarına borçlu kalmıştır. Demokrat Parti de, seçim kaybetmiş olsaydı, kuşkusuz aynı olayla karşılaşacaktı. İşte böyle 'ya hep, ya hiç'e dayalı bir sistemin kavgayı kızıştırdığı kanısı, parti liderleri arasında kavgayı yumuşatmak amacıyla, Kurucu Meclisi nisbi temsile yöneltmiştir. Böylece liste başlarında yer alacak parti ileri gelenlerinin parlamenterlikleri güvenceye bağlanıyor, bunların aynı çatı altında uzun süre bulunmanın sağladığı temas olanakları ile de daha iyi geçinecekleri umut ediliyordu.

Diğer yandan Anayasa, parlamenterleri, hiç olmazsa siyasal tercihlerin söz konusu olamayacağı bazı önemli konularda, mensup oldukları siyasi partilerin disiplininden kurtararak hareket etmeye teşvik ediyor,

böylece de parti farklılaşmasını aşacak bir parlamento ruhu oluşturmaya, parlamento prestijini ve değerini artırmaya, devletin siyasal organlarını, görevini yapabilecek bir saygınlığa kavuşturmak istiyordu.

27 Mayıs Anayasası Senato ve Meclis başkanlarının seçiminde guruplarda müzakere veya aday tesbitini yasaklamış, oylamayı gizli yapmıştır. Bu hükümde egemen olan felsefe şu idi: Parlamenterler hangi partiye mensup olurlarsa olsunlar, içlerinden en yeteneklisini, en saygınını, en güvendiklerini başlarına getirecekler, böylece Senato ve Meclis Başkanlığı da otoriteleri olan birer tarafsız organ haline gelecek. Bilindiği gibi İngiltere'de Avam Kamarası'nın başkanı 'speaker'ın böyle bir durumu vardır, iktidarlar değiştiği halde, Meclis Başkanı başka partiden de olsa değişmeyebilir. Hatta seçimlerde, onun aday olduğu çevrede başka parti aday bile göstermez, işte bizim Anayasamız da Senato ve Meclis Başkanlan için, partizanlık kavramından uzaklaşarak böyle bir otorite sağlamak istiyordu.

Anayasanın, bu doğrultudaki bir diğer önemli hükmü Cumhurbaşkanının seçimi ile ilgilidir. Burada da partilerce değil, parlamenterlerce seçim kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanı seçimi de gizli oyla olmaktadır. Senatörlerin ve milletvekillerinin kendi aralarından devletin bu en yüksek makamına oturacak ve siyasi mücadelede hakemlik yapacak şahsiyeti partizan mülahazalar dışında seçeceklerine güvenilmiş, daha doğrusu böyle hareket etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Parlamenterlere parti bağları dışında yetkiler ve sorumluluklar yükleyen bu hükümlerden biri de, bakanların işleyebilecekleri suçlarla ilgili soruşturmadır. Bir bakan hakkında soruşturma açılması da parti guruplarının elinden alınmıştır. Bir bakanın bir suç işleyip işlemediği siyasal bir sorun değil, bir hukuk sorunudur. Parlamenterler de devlet işlerindeki ihmalleri, suistimalleri, yiyicilikleri bu gözle görerek çözecekler ve çözmeye mecbur olacaklardır.

Bu kuralların ve düzenlemelerin yanında Anayasa, parlamento çalışmalannda işbirliğine, uzlaşmaya götürücü çözümler de öngörmüştür. Meclislerin başkanlık divanlarında bütün partiler temsil edilir, hepsi Meclis çalışmalarına güçleri nisbetinde katılırlar. Anayasa Mahkemesi üyelerinin bir kısmı Meclisler tarafından seçilir.

(Sırası gelmişken, İsviçre'de Federal Mahkeme üyelerinin de Meclislerce seçildiğine işaret etmek isterim. Hem Yargıtay, hem Anayasa Mahkemesi, hem de bazı hallerde bizim Danıştayın görevlerini yerine getiren Federal Mahkeme hakimlerinin seçiminde, İsviçre'nin üç ayrı dil bölgesi, Hıristiyan

mezhep farkları gözönünde bulundurulur. Bu derece karmaşık bir seçim sorunu karşısında bile, İsviçre'nin milletvekilleri bu mahkemeye en değerli hukukçuları seçmesini bilmişlerdir.)

Böylece de hem Anayasa Mahkemesine siyasi görüşe sahip —parti görüşüne değil— hem de partilerin güvenini taşıyan şahısların el birliğiyle seçilmesi amaçlanmıştır.

Gensorularda hem muhalefetin sesini duyurması, hem de hükümetlerin sürprizler karşısında kalmaması, muhalefetle iktidar arasında diyalog sağlanması öngörülmüştür.

Bunları, Anayasanın teknik düzenlemelerini açıklamak için anlatıyorum. Belirtmek istediğim, 1950-1960 arasındaki şiddetli parti çekişmelerini gözönünde bulunduran Anayasa yapıcıları öyle bir düzenleme getirmek istemişlerdir ki, partiler ve parlamenterler, kavgadan, çekişmeden çok, uzlaşma ve anlaşma yoluna gidebilsinler.

Sonuç olarak, 27 Mayıs Anayasasının dayandığı felsefe şu oluyordu: Sağda ve solda aşırı akımları hukuk yoluyla yasaklayalım. Siyasi mücadeleyi belli bir alanda sınırlayalım. Bu alanda çarpışacak olan partilerin de kavgadan çok uzlaşma ortamını gene hukuk yoluyla hazırlayalım. Eğer partililer birbirlerini ezmeye kalkarlar ise, bunu da önleyen kurumlar bulunsun. Devletin iskeleti —yani idare— partilerin aleti olmasın. Memur, partinin değil, devletin ve kanunun hizmetinde olsun. Velhasıl, kavgasız gürültüsüz, iktidarlı muhalefetli gül gibi bir demokrasi olsun.

Bunu da Anayasanın başlangıcında çok heyecan verici bir üslup içinde şöylece açıklıyorlardı:

"Bütün fertlerini kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, milli şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak, milli birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Atatürk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak,

Yurtta sulh, cihanda sulh ilkesinin, milli mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak,

İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak, demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak için, Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabul ve ilan ve onu, asıl

teminatının vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile hürriyete, adalete ve fazilete aşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder."

Başlangıçta hepsi var. Atatürk var, Atatürk milliyetçiliği var, milletin bütünlüğü var, milli dayanışma var, vatandaşlığın uyanık bekçiliği var. Bütün bunları ilan edip düzenlediğimize göre, artık yola çıkabiliriz. Nitekim 1961 Ekim'inde yola çıktık ve bir sabah, 12 Eylül sabahı Ordunun, Sayın Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in ağzından şu bildirisi ile uyandık: "Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, Anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri alamamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine artırmışlar ve vatandaşların mal ve can güvenliğini tehlikeye düşürmüşlerdir..."

"...İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, Türk milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır."

Aynı yine bundan 20 yıl önce, bir 27 Mayıs gecesinde uyandığımız zaman duyduklarımız gibi! Gene partiler çekişmesi, gene sistem tıkanması, gene kardeş kavgası, hem de ne boyutlarda!

Daha sonra Sayın Orgeneral Evren, radyolarımızın öğle yayınında bizlere şöyle sesleniyordu: "Vatandaşlarımızı kaderde, kıvançta ve tasada ortak bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafmdan birleştirmenin, iç barış ve huzurun sağlanmasında vazgeçilmez faktör olduğu düşüncesiyle, Atatürk milliyetçiliğinden hız ve ilham almanın, politikada yurtta sulh, cihanda sulh ilkesine bağlı kalmanın, milli mücadele ruhunun, millet egemenliğine, Atatürk ilke ve devrimlerine olan bağlılığın tam şuurunu yerleştirmek ve geliştirmekle ülkemize yönetik tehditlerin ulusça göğüsleneceğine inanıyoruz."

Türk Silahlı Kuvvetleri... demokratik parlamenter sistemin şimdi olduğu gibi dejenere edilmesine ve tıkanmasına mani olucu ve Türk toplumuna yaraşır Anayasa ve Seçim Kanunu ile Partiler Kanunu hazırlamayı ve bunlara paralel düzenlemeleri yapmayı müteakip, insan hak ve hürriyetlerine saygılı, milli dayanışmayı ön plana alan, sosyal adaleti gerçekleştirecek, ferdin ve toplumun huzur, güven ve

refahına önem veren özgürlükçü, demokratik, laik, sosyal, hukuk kurallarına dayalı bir yönetime ülke idaresini devredecektir...”

Bu cümleler de ne kadar Anayasamızın başlangıcına benziyor. Hatta kelime kelime aynı! O halde amacımız aynı! Demokratik düzen istiyoruz, milli birlik istiyoruz, huzur istiyoruz. 1924 Anayasasını denedik, 27 Mayıs’ı denedik. Gene kargaşa, gene kardeş kavgası. Neden? Niçin? Kimdir sorumlusu? 27 Mayıs’tan bizi 12 Eylül’e getiren nedenler nelerdir? Bunları yeni baştan düşünmezsek, ciddi olarak düşünmezsek, temel nedenlerle arızi nedenleri ayırmazsak, düzeltilmesi mümkün olan ve değişen toplumun getirdiklerini görmezsek sonumuz gene hüsrandır.

(Yazar, bu bölümün içine 27 Mayıs 1960’ta Ankara Radyosu’nda yayımlanan konuşmanın gireceğini belirtmiş. Bu konuşma kitabın sonunda EK olarak sunulmuştur.)

BU NOKTAYA NASIL GELDİK?

Bu kitapçıkta, Türkiye'nin bunalımlarını sayıp dökmeme olanak yok. Zaten amacım da bu değil. Amacım bu olsa bile, benim yeteneğim buna erişmeye yetmez. Kimsenin de yetmez. Ben, sorunun sadece belli ölçüde aklımın erdiği yönlerini —siyasal yönlerini— anlatmaya çalışacağım.

Türkiye'de Demokrasi Olabilir mi?

Bundan önceki kesimde, demokrasinin hangi ideolojik kaynaklara dayandığı ve hangi ekonomik ve sosyal ortamda geliştiğini çok kısa da olsa görmüştük, önemli bir sorun, benzer bir ideolojik ve ekonomik serüveni yaşamamış bir toplumda böyle bir rejimin bulunup bulunamayacağı sonucudur. Akdeniz bitkisi olan zeytin ağacının kuzey sınırı vardır. Bu sınırdan sonra iklim koşulları zeytin ağacını yaşatmaya elvermemektedir! Acaba demokrasi için de böyle bir sosyal ve ekonomik sınır var mıdır? Böyle bir sınır varsa, Türkiye bu sınırın dışında mı kalmaktadır? Durum böyle ise, bugün insan iradesinin ve zekâsının yarattığı tarım ve sanayi teknolojisi ile, gerekli ve zorunlu önlemler alınarak, çölleri yeşertmek olanağı gibi, siyaset teknolojisi —bu deyimi bağışlarsınız sanırım— ile olumsuz bir ortamda demokrasiyi yaşatmak olanağı var mıdır?

Hemen söylemek isterim ki, bu doğa biliminden verdiğim zeytin ağacı örneğinin, tabiatıyla, sosyal bilimlere uygulanması söz konusu değil. Sosyal bilimlerin böyle bir kesin kesinliği olamaz. O halde demokrasinin yaşayabileceği toplumlar, yaşayamayacağı toplumlar diye kesin ayırımlar da yapılamaz. Daha doğrusu, bu iki toplum çeşidi arasında çok açık sınırlar yoktur.

Ülkemizdeki durumu da işte bu görelik içinde göstermeye çalışacağım.

Türk Toplum Tipi ve Demokrasi

Bundan önce, batı demokrasilerinin tarihi gelişmesinde bireyin ve bireyciliğin yerini kısaca görmüştük. Türk toplumunun tarihi serüveninde ise birey-toplum ilişkisi de, bunun felsefesi de böyle bir gelişmenin dışında kalmıştır.

Burada bir tarih felsefesi yapmak istemiyorum. Ama, daha antik çağlardan beri, doğu ve batı toplumlarının birbirinden tamamen farklı iki 'iktidar' kavramı üzerinde kurulduğunu da söylemek isterim. Bu

farklılık, antik çağın doğuda ve batıdaki ilk devletlerinden itibaren kendini göstermektedir. Doğu toplumlannda iktidarda daima bir ilahi..... *(Bu kelime okunamamıştır)* görülmüştür. Kral ya da imparator ya Allahtır, ya Allahın oğludur, ya da Allah tarafından gönderilmiştir. Mısır'da, Asur'da, Pers İmparatorluklarında aynı şeyi görüyoruz. Batıda ise 'iktidar' bir işlev olarak görülmüştür. Batının antik çağdaki iki önemli toplumu, Roma ve Yunanistan'da, değil Cumhuriyet dönemlerinde, krallık, imparatorluk devirlerinde de bu böyle olmuştur. Bu iki toplum ve devlet anlayışı, ortaçağda da devam etmiştir. Belki de bundan ötürü doğuda ve ülkemizde batı toplumlarmın feodal düzeni hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmemiştir. Hükümdar ve ona tabi olan, ayrıca onu ..... *(Bu kelime okunamamıştır)* tanımayan veya ikiliği, hükümdar ile birey arasında orta gücün doğmasına engel olmuştur.

İki sistemin farkını anlamak için, ortaçağdaki batı krallıklarının mahiyetine bakmak yeterlidir. Kral, her türlü yetkileri kısıtlı bir hükümdardır. Toplumun kollarını oluşturan feodal beyler vardır, fermanlı şehirler vardır, kilise erkânı ve hiyerarşisi vardır. Belli konular dışında, bunların rızası olmadan vergi salması olanak dışıdır. Hatta kral, bazen bir bölgenin feodal beyi olarak, bir başka krala da bağlı olabiliyordu. Gerçekte, bugün anladığımız anlamda devletin mevcudiyetinden söz etmek bile yanlıştır. Batıda devlet, ortaçağların bitiminde ortaya çıkmaya başlayacaktır.

Doğu toplumu ve iktidar geleneklerini sürdüren Selçuklular ve Anadolu beylikleri döneminden sonra, özellikle Osmanlılarda ise hükümdar sonsuz yetkilerle donatılmış 'zülullahi fil âlem', yeryüzünde Allah'ın gölgesi idi. Osmanlılarda ne feodal beylere, ne fermanlı şehirlere, ne de ayrıca örgütlenmiş dine rastlamayız. Padişahın reaya üzerindeki yetkileri hukuki ve fiili sınır tanımaz. Fatih Sultan Mehmet, son olarak Çandarlı ailesini de ortadan kaldırdıktan sonra, büyük aileler de kalmamıştır. Yeniçeri kanununa göre Türk'ten devşirme yasaktır. Bunun nedeni, ailesi, köyü ya da aşireti olup da, Sultan'a karşı dayanma, direnme gücü bir olasılık olarak bulunabilecek birisini devlet yönetimine getirmemektir. Devletin bütün büyük memurları — ilmiye sınıfı hariç, ki hakimler (kadılar) bu sınıftandır— hep kapı kullarındandır. Çocuk yaşında Türk olmayan aileden alınmış, Müslüman edilmiş, ailesi ile, köy ile bağları koparılmış, padişahtan başka dayanağı olmayan insanlar! Onun bir işaretiyle ortadan kaldırılabiliyor veya en yüksek makamlara gelebiliyor. Batıda hukuk kurallarının çoğu, kralların iradesi dışında toplum içinde oluşurdu. Gelenek hukuku, genellikle kral iradesinin üstünde idi. Bizde ise padişahın fermanı, hatta herhangi bir emri her şeyin üstünde idi.

Zaman zaman bazı tarihçilerimiz, padişahların bile mahkeme önüne çağrıldığını, böylece onun da hukuk kurallarına bağlı olduğunu ortaya koymaya çalışırlar. Bu, gerçekte kendi kendimizi aldatmadır. Daha doğrusu, sınırları belli bir gerçekten, abartılma sonuçlar çıkarmadır. Padişah elbette şeriatla bağlı idi. İslam hukukunun uygulandığı şehir arazisi içinde birinin malının alınabilmesi, ancak bu hukuk kuralları içinde olabilirdi. Ama arazi kanunnamesinde belirtildiği gibi, meskûn mahallin kenarından bir gür sesin işitilmediği noktadan sonra mülkiyet hakkının bulunmadığı, her yerin miri arazi olduğu unutulmamalıdır. Şehir içinde elinden malını alamadığı şahsı padişahın sürgüne göndermeye hakkı var mı idi, yok mu idi, mesele buradadır.

Hükümdarın şeriat kurallanyla bağlı olduğunu söylemek de abartmalıdır. Bu kuralları uygulayacak olan ya da yorumlayacak olan şahısları da tayin eden padişahtır. Birçok hallerde şeyhülislam fetvasına başvurulduğu doğrudur. Fakat şeyhülislamı tayin eden de, dilediği, gibi azleden de gene padişahtır.

(Bu münasebetle Türkiye'de çok tartışılan bir konuya da değinmiş olayım. Madem Türkiye Devleti laiktir, din ile devlet ayrılmıştır, o halde din nasıl devlete karışmayacaksa, devlet de dine karışmamalıdır savı çok tutarlı görünüyor. Oysa bu, tarihin getirdiği devlet geleneğine tamamen ters düşmektedir. Yukanda da söylediğim gibi, şeriata bağlı denilen Osmanlı împaratorluğu'nda bile dinin devlete karışmasından çok daha fazla devlet dine karışmıştır. Din örgütleri devlet örgütü içinde ve onun denetiminde yer almışlardır. Hatta öyle görünüyor ki, yalnız Müslüman dini değil, imparatorluk içindeki diğer dinler de bir ölçüde devletin denetimi içinde olmuştur. Her birey bir dini cemaat içinde yer alıyordu. Rum, Ortodoks, Yahudi, Ermeni cemaati. Bu cemaatler içinde inanç birliğinin esas olduğu görülüyor. ..... (Bu kelime okunamadı) yasaklamış oluyor. Sabatay Sevi'nin Musevi dini içinde ayn bir mezhep kurma girişimine, Yahudilerin şikâyeti üzerine devletin nasıl müdahale ettiğini düşündünüz mü?)

Doğrusu istenirse, ülke içinde kendisi dışında güç tanımayan ve hukukçuların 'egemenlik' adını verdikleri unsur, doğu toplumlarmda ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğunda batı devletlerinden daha önce kendini göster miş bulunuyor. Fakat batı toplumlan, egemen devletler olarak meydana çıkmaya başladıkları zaman, beraberlerinde uzun yüzyılların sivil toplum unsurlarını, bireyciliği ve liberalizmi de beraber getirmişlerdir. Oralarda hiçbir zaman 'egemenlik', iktidarı elinde bulunduranın astığı astık, kestiği kestik olması anlamında alınmamıştır. Egemenlik kavramının vatanı olan Fransa'da —İngiliz hukuku böyle bir kavrama oldukça yabancıdır— 1789 Devrimi egemenliği kraldan alıp millete —fiilen burjuvaziye— verirken İnsan

Hakları Bildirisini de dünyaya ilan ediyordu.

(Anayasacılar ve siyaset bilimcileri, burada söylediklerimi fazla basit, hatta yanlış bulacaklardır. Yeni çağların devleti, elbette ortaçağın gelişmiş bir sistemi olarak görülemez. Yeniçağla birlikte devlet ya da iktidar, çok daha totaliter, yani toplumun her katını, her bireyini kapsayan yeni bir mahiyet kazanmıştır. Bir bakıma doğu tipi iktidar sistemine yönelmiştir.)

Bizim toplumumuz tarih boyunca böyle bir serüven yaşamamıştır. Bizde hiçbir zaman birey-toplum ilişkisi, devlet-birey, devlet-toplum ilişkisi gibi sorunlar ne siyasetnamelerde söz konusu olmuştur, ne de bu ikiliğe dayanan bir toplum biçimi ortaya çıkmıştır, iktidar, onun altında reaya! Kuşkusuz böyle bir toplum ve devlet sistemi, daha eşitçi bir anlayışa neden olmuştur. Bu bakımdan çağdaş demokrasi eğilimlerine de uygun bir ortam hazırlamıştır. Ama birbirini tamamlayan, demokrasinin iki önemli unsuru da bize yabancı kalmıştır. Bunlar, bireycilik ve özgürlüktür.

Diğer yandan, ne sıfatla olursa olsun, iktidarı elinde bulunduranlar, bunu, batıdakinin aksine, bir işlev gibi görmemişler, aksine iktidarla aralarında, ilahi değilse bile mülkiyete benzer bir bağ görmüşlerdir.

İktidarı elinde bulunduran, tek meşruiyeti kendisi temsil ediyormuş inancında bulunduğu için, her türlü muhalefet, eleştiri, hatta uyarı, düzeni bozmak, yıkmak sayılmıştır. ‘Düzeni bozan’ı yok etme gücünü sınırlayan her kural da bir felaket, devleti, yani kişisel iktidarı yok eden bir musibet sayılmıştır. Öyle sanıyorum ki, padişahlardan tutun da, hürriyet savaşı veren İttihatçılara, Demokrat Partiye kadar gelen, hoşgörüden yoksunluğun temellerinden biri, belki de en önemlisi işte bu doğulu iktidar kavramı olmuştur. Kuşku yok ki, böyle bir iktidar kavramından kalkarak demokrasiyi gerçekleştirmeye olanak yoktur. Muhalefet, ara güçler —eskiden batıda feodal beyler, yahut aristokrasi, şehirler, korporasyonlar, vs. *(Lonca demiyorum, korporasyon diyorum. Çünkü bizdeki lonca sistemi ile korporasyonlar arasında çok fark vardır.)*

Şimdi dernekler, sendikalar, vs. —yani bir kelimeyle çoğulcu toplum — demokratik düzenin bir hukuki zorunluluk bakımından değil, bir sosyolojik tanımı olarak ayrılmaz parçalarıdır. Doğu tipi iktidar kavramının ikinci bir sonucu, Türk siyasal gelişmesinin devamlı bir unsuru ve de sorunu olan bürokrat-halk çekişmesi olmuştur. Hükümdar ya da iktidarı elinde tutan kişi, elbette ülkeyi tek başına yönetmiyordu. Biraz yukarıda sözünü ettiğimiz özel yetiştirilmiş bir bürokrasi, hükümdarın verdiği ölçüde devlet iktidarını kullanmada ortaklık ediyordu. Bu bürokrasinin bir sosyal sınıf sayılıp

sayılmayacağı tartışma konusu olabilir. Herhalde bunları ne burjuvazi ne de aristokrasi saymak doğru olmayacaktır. Türk bürokrasi sisteminde babadan oğula ne servet, ne unvan, ne de yetki intikal etmez. Her yeni bürokrasi kuşağı, soyluluk, zenginlik gibi unsurlar dışında oluşur. Fransa'da ruhban (clergy) sınıfına benzer bir durumla karşı karşıya bulunuyoruz. Katoliklerde papazların evlenmesi yasak olduğuna göre, kilise, bütün personelini ruhban sınıfı dışından sağlamak zorundaydı. O bakımdan yetkilerde de, unvanlarda da herhangi bir irsi intikal söz konusu olamazdı. Bununla beraber Osmanlı bürokrasisi, Fransa'daki ruhban sınıfından da kaynağı açısından daha açık bir zümre idi. Kilise yüksek mevkileri çoğu kez büyük ailelerin din yolunu seçmiş evlatlarınca işgal edilmesine karşın, zaten en mütevazi ailelerin uzun sürede, yukarıda da söylediğimiz gibi, özellikle Türk olmayan unsurlardan seçilmiş bürokratlar, yükselmelerini kendi yeteneklerine ve tabii padişahın iradesine bağlamışlardı..... *(Bu kelime okunamadı)*

Kanuni devrini anlatan mektuplarında, bu önemli gerçeğe işaret etmiştir. Aile bağından ve sosyal sınıf bağından kopuk böyle bir bürokrasinin, ne feodalizmde, ne de kapitalizmde mevcudiyeti ve belli bir sınıfın hizmetinde olduğu söylenemez. Bu haliyle bürokrasiye 'soyut sosyal sınıf' demek bilemem abartmalı mıdır? Marx'ın Asya tipi üretim biçimi... *(Metin burada kesiliyor)*

Halkın içinden çıkan —fakat ondan ayrı bir zümre olan— bürokrasi bir yanda, toplum bir yanda; Türk devlet yapısı böylece ikili bir mahiyet gösteriyor: Hükümdar artı bürokrasi (yani yöneticiler) ile halk (yani yönetilenler). Eğer sınıfsal bir yapıdan söz edilecekse, denebilir ki sınıfsal çelişki bu ikisi arasındadır. Burada halk deyimine toplumun bütün katmanları dahildir. Hepsi reayadır.

İster asker olsun, ister sivil olsun —uzun süre zaten böyle bir ayırım da mevcut olmamıştır— devletin bir parçası, daha doğrusu kendisi haline gelmiş olan bu bürokrasi, değişmeyen ya da değişmemesi gereken bir sosyal ve ekonomik yapıyı zorunlu buluyordu. Başka bir deyimle böyle bir sınıf, belirli bir sosyal ve ekonomik düzene dayanıyordu. Bu düzen sürdüğünce ve dünya koşulları içinde geçerli olabildiğince, Osmanlı Devletinde hem zenginlik, hem de huzur olabilmiştir. Düzenin dünya koşulları içinde geçerliliği kalmamasına karşın, bürokrasi etkisini sürdürdüğü zaman da toplum geri kalmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun, yeni çağlardan, Rönesanstan başlayarak gelişen yeni dünya düzeni, yeni üretim biçimlerinin getirdiği sosyal sınıflar, bunlar arasındaki çıkar çelişmeleri, anlaşmalar, dengeler, dünya ticaretinin gelişme dönemini yaşamaya başlaması karşısındaki intibaksızlığında ve gerilemesinde belki de

sürdürülmek istenen devlet yapısının da yeri olmak gerekir.

Tabiatıyla, toplum, yüzyıllar boyunca aynı yerde kalmamıştır. Zorunlu olarak toprak mülkiyetinden tutun da, ekonomik ilişkilere kadar çok şey, Osmanlı ülkesinde de değişmiştir. Bürokrasi yahut devletlû da etkinliğini yitirmeye başlamış, yahut yönetilemez bir toplum ortaya çıkmıştır. Celâli isyanları 'âyan ayaklanmaları' aslında devlet yapısı ile toplum yapısı arasındaki uyuşmazlığın bir sonucudur. Toplumda ortaya çıkan yeni güçlerle, devleti yönetenler arasında çıkan çelişki, çatışmalara dönüşmüştür. İlk ıslahatçılardan Koçi Bey'in eski düzenin bozulmasından şikâyeti ve vardığı sonuç ilginçtir. Koçi Bey, eski düzene dönülmesini öneriyordu. Gerçekten de, söylediğim gibi, devlet sistemi eski sosyal ve ekonomik düzen için geçerliydi.

Toplumdaki bütün değişmelere rağmen, Türk devlet sisteminde bürokrasi —yani ayrı bir yönetenler sınıfı— geleneği devam etmiştir. Batılılaşma dediğimiz hareket de gene bu yönetici sınıftan gelmiştir. Ama ilginç olan, Tanzimatçılar bunu, toplumu yeni dünya koşullarına uydurmaktan çok, 'devleti' korumak için yapmışlardır. Yani devlet, gene toplumun veya onun sınıflarının oluşturduğu bir örgütlenme olarak değil, oldukça soyut bir varlık olarak görülmektedir.

Sonuç odur ki, devlete, topluma ne yön verilmesi gerektiği, her zaman, her devirde 'yönetici' sınıf tarafından saptanmakta ve uygulanmaktadır. Ankara Valisi rahmetli Tandoğan'a atfedilen bir söz bunun tipik bir göstergesidir. Rivayete göre komünistlik ya da sosyalistlik ile suçlanan bir kişiye şu yanıtı vermiştir: 'Size ne oluyor, eğer bu ülkede sosyalizm gerekiyorsa, onu da biz yaparız.'

Bu ikili toplum tipi, Cumhuriyette de devam etmiştir. Zaten Cumhuriyetin yönetici kadrosu da sosyal kaynakları bakımından Tanzimatçılardan farklı değildir. 'Devlet' tarafından yetiştirilmiş kişilerdir. Çeşitli dönemlerde, yönetici sınıf ile toplum arasındaki ilişkiler bazen yöneticilerin toplumun gerisinde kalması, bazen de onun ilerisinde yürümesi ve onu da peşinden sürüklemek istemesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de halk ile yöneticiler arasında önemli önemsiz çekişmeler ya da çatışmalar çıkmıştır.

Biraz da uzayan bu açıklamalardan, kanımca demokratik düzen bakımından çıkarılması gereken sonuçlar şunlardır: Bizde sivil toplum ve bu sivil toplumun oluşturduğu bir devlet yapısı hiçbir zaman olmamıştır. Bireylerin birer atom gibi olduğu, aralarında organik bağlar bulunmayan birer numara neferi gibi sayıldığı bir toplum yapısından, demokrasiyi oluşturan bir çoğulcu toplum çıkarmanın zorluğu ortadadır. Sonuçlardan biri budur.

Osmanlıdan miras kalan bu ikili toplum tipi, bir başka açıdan da 1946 yılından beri siyasal yaşamımızda ve geçirdiğimiz bunalımlarda bugün de etkilerini sürdüren önemli bir etmen olmayı sürdürmüştür.

Cumhuriyeti kuranlar da yukarıdan beri sözünü ettiğimiz bürokratlar idi. Elbette bu bürokratlar, Osmanlı dönemindekilerinden farklı bir ideolojiyi temsil ediyorlardı. Milli mücadeleyi yapan kumandanlar kuşkusuz, Ordunun Birinci Dünya Savaşından sonraki en değerli elemanları ve genç insanlardı ve yeni bir siyasi felsefenin ve dünya görüşünün sahipleri idiler.

(Ama kaynaklan bakımından, yahut mensup oldukları sosyal sınıfaçısından eski bürokrasi ile aralarında fark yoktur. Hepsi genellikle mütevazi ailelerin parasiz yatılı askeri okullarından yetişmişlerdir. Ne var ki, "devleti kurtarma" girişimlerinde yeni bir ideolojiyi temsil ediyorlardı.)

Bu görüş, bürokrasinin genç sivil kesimince de benimsenmiştir. Cumhuriyetin Atatürkçü doğrultuda çağdaşlaşma ideolojisini gerçekleştirenler bunlardır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonunda ‘demokratik' düzene geçmek kavgası verdiği zaman, toplumumuzda başta gelen çelişki —tek çelişki değil ama, başta gelen çelişki— işte bu halk-yönetici sınıf ya da zümre çelişkisi idi. Öyle sanıyorum ki, bu gerçeği yeterince gözönünde bulundurmazsak, Demokrat Parti olayına doğru bir teşhis koymak olanak dışı kalır. Çoğu kez, Cumhuriyet döneminin Türkiye’yi çağdaşlaştırma girişimi olmasından kalkarak, siyaset bilimcilerimiz Demokrat Parti’yi bu çağdaşlaşmaya karşı, toplumun bu çağdaşlaşmaya ayak uyduramayan katmanlarının bir tepkisi olarak görmek istemişlerdir. Bu nedenle de, Demokrat Parti gerici bir siyasal oluşumu, CHP ise ilerici bir siyasal düşünceyi temsil ediyor sayılmıştır. Daha sonra, Marksizmin ülkemizde moda olmaya başladığı dönemde, bu ilericilik, gericilik terimlerine siyasal ve ekonomik bir içerik kazandırılmak istenmiş ve Demokrat Parti, burjuvazinin iktidara gelmesi olarak nitelendirilmiştir. Tabiatıyla, 1950’lerde önemli bir özel sektörden söz edilemeyeceği için de ‘ticaret burjuvazisi’ gibi kavramlarla durum açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu yakıştırmalar yanlıştır, yahut ancak bir ölçüde doğrudur. Siyasal kavgayı yapan ana temel, burada belirtmeye çalıştığım çelişkidir. 1946 yıllarının seçim kampanyasına ve seçim sonuçlarına, karşılıklı kullanılan sloganlara yüzeysel bir göz atma bile bu gerçeği göstermeye yeterlidir. CHP’nin o günkü yöneticilerinden rahmetli Cevdet Kerim İncedayı’nın bir sözü ile Ankara Valisinin yukarıda naklettiğim sözü ne kadar birbirine benziyor.

İncedayı, Demokrat Parti’yi değerlendirirken, ‘Ülkenin yönetimini

Hasolara, Memolara bırakacağız' demişti. Yahut öyle dediği yazılmıştı. Bu söz, 'devleti', toplumu yönetmenin belli bir zümreye ait olduğunu pek güzel aydınlatmaktadır. Demokratlar ise, kendilerini şapkalıların değil, kasketlilerin temsilcisi olarak takdim ediyorlar, 'ey kasketli kasketli' diye marşlar düzüyorlardı. Demokrat Parti hatipleri 'onlar, yıllarca bu milletin sırtına bindiler, onları yerinden indireceğiz' gibi propagandalar yapıyorlardı. 'Onlar' sözü, herhalde olmayan "aristokrasi" için kullanılmıyordu. Doğal olarak burjuvaziyi de içermiyordu. 'Onlar' aslında anlatmaya çalıştığım 'yönetici sınıf'tır.

Kuşku yok ki, Cumhuriyet döneminin sivil ve asker bürokratları, yeni Türkiye Devletini kurmakta, 1920'lerin sosyal tabakalaşmasından da yararlanmışlardı. Çağdaşlaşmayı ve partiyi 'Anadolu eşrafının' üzerine oturtmuşlardı. 'Bunlar' deyimine elbette bir ölçüde bu sınıf da dahildir. Ama meydanlarda 'onlar' diye nutuk atanlar arasında eşraftan olanlar da vardı.

(DP kurucularının, CHP içinde toprak reformuna karşı çıkarak işe başlamaları, DP'yi büyük toprak sahiplerinin, ticaret burjuvazisinin, toplumdaki gerici elemanların partisi gibi göstermiştir. Kurucularının siyasi ve ekonomik düşünceleri ne olursa olsun, önemli olan seçmen kesitlerinin, yahut halkın bu partiyi nasıl gördüğüdür. Bu açıdan bakılırsa, ileri sürülen savların iki bakımdan yanlış olduğu kolayca görülecektir. Bir kez DP, en yüksek oy oranlarını batı illerimizde elde etmiştir ve bu durum CHP'nin ortanın solu hareketine değin devam etmiştir. Güneydoğuda ise CHP, öteki bölgelere göre daha yüksek oy almıştır. İstanbul'da ise Zeytinburnu ve eski adı Taşlıtarla olan Gaziosmanpaşa DP'nin oy depolarıydı. Kadıköy, Şişli (eski Şişli tabii) gibi seçkinlerde ise CHP ciddi bir kuvvet idi. O zaman Türkiye'nin adı bilinen toprak zenginlerinin ve büyükçe bir kısım tüccarların da CHP'li olduğunu söylemeye bilmem gerek var mı ?)

Gerçekte hareket, devlete ve devletlûya karşı bir baş kaldırmadır. Bu baş kaldırmaya belli başlı bir sosyal sınıf öncelik etmediği için de ortaya, ne burjuvazinin, ne de proletaryanın iktidarı çıkmıştır. 1950 seçimleri ile beraber Türkiye'de ilk defa, yönetenlerin yerine halkın modeli ve tercihleri parlamentoya yansımıştır. Bunu her yönüyle beğenerek söylemiyorum. Bir gözlem yapmaya çalışıyorum. Halkın modelinin iyi ya da kötü yanlarıyle 'yönetici' sınıfın modeline uymadığı açıktır. DP'nin iktidara gelir gelmez ezanın yeniden Arapça okunmasına izin vermesi, o zamanlar, demokrasiyi pek isteyen fakat genel oyun ne getireceğinin pek farkında olmayan seçkinler üzerinde bir balyoz etkisi yapmıştı. Oysa bunda şaşılacak bir şey yoktu. Çeşitli sınıflar ve eğilimleri ile toplum, kendi değer yargılarını uygulamaya koyuyordu. Arapça ezan gibi birçok konuda Demokrat Parti'nin en basit, en kolay, en demogajik yollan seçtiği söylenebilir. Ama bu,

olayın çıplak gerçeğini ortadan kaldırmaz. Türkiye, ilk kez bir çeşit sivil topluma yöneliyordu. Yahut bir başka deyimle, halk şimdiye değin yabancısı bulunduğu iktidarı ele geçiriyor veya etkileyebiliyordu.

Bunun sonucu, bu kez, seçkinlerin yeni iktidar modeline yabancılaşması olmuştur. Seçkinler, kendilerini aşan, kendi değer yargılarına ters düşen ve de çağ dışı saydıkları bu modeli bir türlü kabul edememişler, daha doğrusu böyle bir toplumda yerleri ve işlevlerini saptayamamışlardır.

(Demokrasiye geçişten itibaren, Türkiye'nin her yerinde mantar gibi camiler bitmeye başlamıştır. Bu olay karşısında Türk mimarının tepkisi sadece olumsuz olmuştur. Yeni bir cami modeli, yeni bir form ortaya konmuş mudur? Hayır. Çünkü bu toplum olayı, Cumhuriyetin kültüründe yer almıyordu. Bu nedenle de son yılların en büyük yapı faaliyetlerinden biri, gericilik, zevksizlik, bir kelimeyle kültürsüzlük gösterisi haline dönüşmüştür.)

Bu nedenle, daha 1950'lerden başlayarak, Türkiye'de iktidarın sınırlanması sorunu bir seçkinler sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Genel oydan çıkan bir iktidarın her şeyi yapamayacağı, çoğunluğun yetkilerinin de sınırlı bulunduğu, insan haklan,, demokrasinin gereği olan basın özgürlüğü, üniversitelerin özerkliği gibi konular ortaya atılmaya ve bunların kavgası verilmeye başlanmıştır. Bir Anayasacı olarak bu savların doğruluğundan kuşku duyduğum sanılmasın. Elbette ki bunlar demokrasinin vazgeçilmez öğeleridir. Demokrat Parti iktidarı ise, yukarıda sözü edilen doğu tipi devletin bütün psikolojik gösterilerini de ortaya koymuştur. Kendi düşüncesinden başka doğru tanımamış, her ayrı davranış ya da düşünceyi ihanet, devlete karşı bir isyan saymıştır. Böyle olunca da hoşgörülü bir çoğulcu siyasal toplum yerine, demokrasi yerine, ortaya sadece yönetimin el değiştirmesi olayı çıkmıştır.

Ama 1950 sonrası kavgasını salt bu nedene dayandırmanın doğru olmadığını sanıyorum. Bu dönemde bir tapu memurunun partizanca sürülmesinden çok, bir genel müdürün atılması kavga nedeni olmuştur. Seçkinler, tutuklanan herhangi bir vatandaşın saçının traş edilmesine değil, gazetecinin saçlarının kazınmasına karşı çıkmışlardır. Kavganın soyut demokratik düzen kavgasından ve DP'nin keyfiliğine karşı olmaktan çok, gene demokrasinin besmelesi sayılması gereken genel oyun getirdiği 'sakıncalara' karşı yürütüldüğünün en büyük kanıtı, 27 Mayıs'tan sonra İstanbul Üniversitesi'nde hazırlanan Anayasa taslağıdır. Bu taslağın felsefesi aşağı yukarı şudur: "Genel oy uygarlık icabıdır ama, toplum hayatına, devlet hayatına pek de fazla

karışmaması lazımdır. Bu nedenle de sınırlandırılmalıdır. Okuma yazma bilmez cahille bir ilim adamı, toplumu etkilemede aynı değerde sayılamaz! O halde 'seçkinlere' Anayasa ile 'seçkin' bir yer verilmelidir." İstanbul taslağı eğer kabul edilseydi, devletin mekanizmalarını işletmek için üniversitelerden öğretim üyesi görevlendirmek gerekecekti, iki meclisten birinin seçmenleri de belli düzeyde öğrenim görme şartına bağlanıyordu.

Türkiye'de politikacı ve siyasal partilere karşı kuşkunun temelinde de seçkinlerin eğri doğru işleyen —ya da çoğu kez işlemeyen— genel oylu rejime karşı çekingenlikleri, yabancılaşmaları yatmaktadır. Daha aşağıda Türkiye'de politikacıların siyasal yaşamımızdaki olumsuz etkilerini göreceğiz. Ama kendilerine yöneltilen eleştirilerin asıl nedeni, genel oyla beraber toplum modelinin, toplumdaki sosyal güçlerce çizilmesi, modelin saptanmasında seçkin aydınlar tekelinin bozulmasıdır.

(Bu satırları yazdığım sırada Cumhuriyet Gazetesinin 29 Ağustos 1981 tarihli nüshasında Sayın Vedat Günyol'un bir yazısı çıktı. Bu yazıdan bazı kısımları buraya aktarıyorum: 'Azınlık deyince, ilkten her ülkede, politikacılarca oluşturulan kamuoyuna ters düşenler geliyor aklıma... Sosyalist ülkelerde olsun, kapitalist ülkelerde olsun, politikacılarca oluşturulmuş, beslenmiş, kamuoyuna ters düşen, ama boyun eğmeyen insanlar azınlıktır, azınlık sayılmaktadır... Kimdir, kimlerdir mutsuz azınlık? Gelişmemiş ülkelerde aydınlar ve sanatçılar ve mutsuz çoğunluklar var. Politikacılara bel bağlamış, çıkar birliği etmiş, bilinçli bilinçsiz, onların dümen suyunda giden, günü gününe yaşamaktan öte bir şey düşünmeyen dilsiz, bilgisiz kalabalıklar.' Bilmem bu satırların herhangi bir yorumunu yapmaya gerek var mı?)

Türk toplumunun bu çelişkili yapısı günümüze kadar süregelmiştir ve gerçekte demokratik 'consensus'un kurulamamış olmasının başlıca nedenlerinden biri olmuştur. CHP içinde 'ortanın solu' adı altında gelişen hareket başlayıncaya kadar, denebilir ki bu çelişkili durumun ülkemizde partileri de mevcut olmuştur. Basite indirgeyerek söylemek gerekirse, seçkin bürokrat yönetici akımını CHP teşkil etmiş, anarşik sivil toplum modelini de DP ve ondan sonra belli bir ölçüde AP savunmuştur. Bir kez daha belirteyim ki, burada DP'nin parti ve iktidar olarak savunmasını yapmıyorum. CHP veya temsil ettiği akım, çoğunluğun her istediğini yapamayacağını ve DP'nin demokratik kuralları çiğnediğini iddia ederken, soyut olarak ne kadar haklı idiyse, DP de milli iradenin karşısında hiçbir gücün olamayacağı sloganı altında devleti ve müesseselerini tahrip ederken o kadar haksızdı. Fakat bu kuramsal plandan, daha somut ve sosyolojik plana inersek, kavganın temelini daha iyi görmek olanağı doğacaktır. Yukarıda da

belirttiğim gibi, 1950'de iş başına gelen ekibin mizacı, şahsiyeti ne olursa olsun, tabanında seçmen olarak toplumumuzun çok çeşitli elemanları bulunuyor ve bu elemanlar da düzenli düzensiz, meşru gayri meşru özlem ve isteklerini devlet yönetimine koymak istiyorlardı. Toprak sahibi, topraksızı, işçisi, patronu, zengini, fakiri, hatta dada çok fakiri, örgütlenmemiş baskı grupları halinde, doğrultusu belli olmayan bir sel halinde ortaya çıkan siyasal iktidarı sürüklüyorlardı. Bu, yılların siyasal ve sosyal hiyerarşisine ve çerçevesine karşı bir isyan idi.

(1950'ye gelirken bir hastanede yapılan kaba bir ankette, hekimlerin çoğunun CHP'li, odacı ve hastabakıcıların çoğunun DP'li olarak saptanması ilginçtir.)

Ne DP yöneticileri, bu bir çeşit sele bir doğrultu verebilmişler, ne de seçkinler -bürokratlar- bu yeni yaşama intibak edebilmişlerdir. O andan itibaren de Türkiye'nin Devletlû-Halk çatışması, bu kez tarafların yer değiştirmesi ile şiddetli bir şekilde su yüzüne çıkmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, devletin resmi siyasi ideolojisi cumhuriyet ve biçimsel unsurları açısından demokrasi olmakla beraber, tek parti dönemindeki bürokrasi, başka bir devlet modeline göre yetişmiş, böyle alışmış bir bürokrasi idi.

Örneğin, kaymakamın karşısında onu dengeleyecek hiçbir siyasal güç hemen hemen mevcut değildi. Oysa şimdi, milletvekilini milletvekili yapan ilçe başkanları, ocak başkanlan, bu yolla siyasal iktidarı etkiler hale gelmişlerdi. Gerçekten, demokratik bir yönetim biçiminde, halkın yönetimi etkilemesi elbette gereklidir. Yerel yönetimin önemi de buradan gelmektedir. Ama merkeziyetçi bir yönetimde, kanun hükümlerini de, idari düzeni de alt üst eden bu yeni güç dengesi, hele tek parti döneminde kaymakamın odasının yanından geçemeyen sade vatandaşın, şimdi ocak başkanı sıfatıyla odaya selamsız sabahsız girmesi, hukuk düzenindeki bozukluk bir yana, DP örgütü-bürokrasi arasındaki psikolojik ilişkinin ne olacağını göstermeye yeter sanırım. DP yöneticileri ise, yeni bir seçkinler ve bürokrasi felsefesini ortaya koymaya çalışacağı yerde, giderek artan bir şekilde, toplumun seçkinlerine ve onların bulunduğu müesseselere karşı savaş açma yolunu tutmuştur. Rahmetli Adnan Menderes'in üniversite hocalarına 'kara cüppeliler' demesi, 'ben orduyu yedek subaylarla da idare ederim' sözleri, memurları teşkilat emrine alma, hukuk yollarını kapama, hakimlerin güvencelerini kaldırma birbirini kovalamıştır. Bütün bunlar, genel oyla beraber, beklemedikleri ve değer yargılarını alt üst eden yeni toplum karşısında tedirgin olan seçkinleri daha da bilemiştir.

Kuşkusuz ki, aydınlar ve bürokratlarla DP'nin arasını açan, sadece dünya görüşlerindeki farklılık değildi. Bu kavganın ekonomik tabanı olduğu da unutulmamalıdır. Türk bürokrasisi, devlet içinde yalnız sosyal hiyerarşide üstün yeri olan bir zümre değildi. Aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı içindeki enflasyonla bir miktarını kaybetmiş olmasına rağmen, Türkiye'nin o günkü koşulları içinde nisbeten iyi bir maddi yaşama sahip bulunuyordu. Ülkemize genel oy sistemi ile beraber gelmiş olan ve ileride inceleyeceğimiz, politikada 'kolay yol' yöntemi, seçmen ağırlığı olarak da sınırlı olan seçkinlerin sivil ve asker bürokratlar kesiminin, mali olanaklarını devamlı azaltmıştır. Devletin ve yönetici sınıfların etkisinden kurtulan toplumda, iyi yaşama, pek fazla hesap kitap yapmadan tüketme yarışına bürokrasi katılamamıştır. Bu da, genel oydan çıkan iktidara karşı bir başka husumet unsuru olmuştur.

Bu çekişmenin sonunda vardığımız birinci aşama, 27 Mayıs hareketi olmuştu.

Burada şu gerçeği özet olarak vurgulamak istiyorum: Tarih içinde Türk toplumunda ne birey-toplum ilişkileri, ne toplum-devlet ilişkileri, batı ülkelerinde adına 'demokrasi' denen rejime ulaşımdaki yollardan ve biçimlerden geçmemiştir. Bundan ötürü de demokrasinin bizde bir geleneği yoktur, tersine tarihin sürüklediği gelenekler, böyle bir rejimin gerçekleşmesini güçleştirici öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk Ekonomik Durumu ve Demokrasi

Bundan önce, çoğu kez bizde sanıldığının tersine, batıda bugün demokrasi diye tanımladığımız rejimin gerçek mahiyetini 19. yüzyıldaki çekişmeler, çatışmalar sonucu olarak belki de 20. yüzyıl başlarında almış olduğuna değinmiş ve bu rejimin başarısını da batı toplumlarının büyüyen zenginliğine bağlamıştım. Bir başka deyimle, siyasal kavganın toplumdaki zenginliğin bölüşülmesi kavgası olduğunu söylemiştim.

Burada başka bir ilginç gözleme de değinmek isterim. Batı ülkeleri, hangi nedenlerle olursa olsun ekonomik sorunu, büyük kitleler için kabul edilebilir bir biçimde çözememiş iseler, demokratik rejim de belli ölçüler içinde bunalıma girmiştir. Belki bu gözlemi daha da genişleterek şunu da söyleyebiliriz: Batı toplumlarında belli bir anda hayati bir sorun, yürütücüleri tarafından çözülemiyorsa, o sorunla karşı karşıya kalan toplumda siyasal rejim bunalıma girmektedir ve bu sorunların başında da ekonomik sorunlar gelmektedir. Kuşkusuz ki bu sözlerimle demokrasinin bunalımları çözemediğini söylemek

istemiyorum. Demokratik rejim dışındaki rejimlerin o sorunları çözebilme olanağının da demokrasiden daha fazla olduğunu hiç sanmıyorum. Kaldı ki, Polonya'da son yıllarda meydana gelen olaylar, baskılı, tek partili bir komünist rejimin de aynı sorunlarla karşılaştığı ve onları çözemediği zaman, bunalımlara düştüğünü kanıtlamıştır. Ne var ki, çok büyük bir dış gücün dolaylı ya da dolaysız etkisi belki bir süre onu ayakta tutabilmektedir. Burada bu sorunları derinleştirecek değilim. Ama sırası gelmişken şu kadarını da söyleyeyim. Birinci Dünya Savaşından çıkıldığı zaman, eskiden beri mevcut devletler, ya da Çekoslovakya gibi yeni kurulanları, hemen hepsi demokratik rejimle işe başladıkları halde, savaş sonrası sorunları ve 1930 ekonomik bunalımı sonunda Avrupa'da pek az demokratik ülke kalmıştı.

İkinci ilginç nokta, bugün kibar dilde 'gelişmekte olan ülkeler' ve genellikle İkinci Dünya Savaşından sonra bağımsızlığına kavuşan ülkelerin hiçbirinde, anayasalarında ne yazılırsa yazılsın, bizim anladığımız açılarda bir demokrasi mevcut bulunmamaktadır. Bilindiği gibi 'gelişmekte olan ülkeler' demek, açık seçik fakir ülkeler demektir. Bugün Türkiye ve Hindistan hariç, fert başına milli gelirin 2000 dolardan aşağı olduğu ülkelerin hiçbirinde liberal demokrasiye rastlanmamaktadır. İki binden aşağı diyorum, bunun nedeni, henüz diktatörlükten çıkmış olan Portekiz'dir. 3000-4000 dolar arasmda olan İspanya ve Yunanistan'ı da bir yana bırakacak olursanız, Avusturalya'dan Kanada'ya kadar demokratik ülkelerin fert başına düşen ulusal geliri 7000'in üstündedir. O halde zenginlikle demokrasi arasında bir ilişki kurabilir miyiz? Daha doğru bir deyimle, demokrasinin ancak zengin ülkelerin uygulayabildiği bir rejim olduğunu söyleyebilir miyiz?

Hemen belirteyim ki, bu verdiğimiz rakamlar son yılların rakamlarıdır. Elbette 19. yüzyılın başlarında söz konusu ülkelerin zenginliği bu düzeyde değildi. Fakat o çağda herkese bir oy hakkı tanıyan bir demokratik rejim de mevcut değildi.

Bilindiği gibi 19. yüzyıl, endüstri devriminin ve kapitalizmin geliştiği çağdır. Burada bu devrimin ekonomik irdelemelerini yapacak değilim. Ama batının bugünkü demokrasisini anlamak için bu gelişmenin mahiyetine kısaca değinmek gerekecektir. 19. yüzyıl başlarında kapitalist ekonomi, sermaye birikimini ve yatırımı, bol ve örgütsüz işgücüne hemen hemen bir lokma bir hırka vererek sağlamıştır. Liberal bir iktisatçı olan Keynes, bu çağı şöyle anlatmaktadır: "19. yüzyıl Avrupası ekonomik ve sosyal açıdan, sermaye birikimini sağlayacak bir biçimde örgütlenmisti. Toplum yapısı, gelir artışım, onu en az tüketebilecek bir sosyal sınıfın eline doğru

yönlendiriyordu... Gerçekte, çağın başlıca niteliği olan bu eşitsizliktir ki, geniş sermaye birikimini ve teknik gelişmeyi sağlamıştır." Bu dönem, sanayi ile beraber genişleyen ve çoğalan işçi sınıfının çoluk çocuk, yarı aç yarı tok, gece gündüz çalıştırıldığı çağ olmuştur ve ülkesine göre çok ya da az kavgalı sınıf çatışmaları ile geçmiştir. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren işçilerin örgütlenmesi, direnmesi ve oy hakkının da genişlemesi, toplumda gelirin dağılımı sonucunu ortaya çıkarmıştır.

19. yüzyılda sermaye biriktirmenin ve kalkınmanın yolunun büyük kitlelerin fedakârlığı, hatta açlığı pahasına sağlanması yalnız kapitalizme özgü bir olay değildir. Geri kalmış bir ekonomiden ileri sanayi toplumuna geçmek isteyen her ülke, tüketiminden kısarak yatırıma kaynak aktarmak zorundadır. Komünist Rusya'nın da sanayileşmek için yaptığı bu olmuştur. Aradaki fark, biriktirilen sermayenin özel kişilere veya topluma (devlete) ait olmasından ibarettir.

İşte, gelişmekte olan ülkelerde demokrasinin dramı bu noktada başlamaktadır. İster kamu sektörüne ait olsun, ister özel sektöre ait olsun sermaye birikimini, yani özveriyi esas alan bir kalkınmayı bütün vatandaşların oyları ile sağlamaya olanak var mıdır? Demokrasi, zorunlu olarak gelirin adil dağılmasına doğru, daha açıkça tüketime doğru yönelmektedir. Kıt kaynakları üretime değil de tüketime yönelttiğimiz zaman ise, kalkınma iddialarını frenlemek gerekmektedir. Kaldı ki, çağımızda kitlelerin daha iyi yaşama arzusu, ekonomideki büyümeden de hızlı olarak gelişmektedir. Bütün bunlar, ister devlet eliyle, ister özel sektör eliyle, ister karma ekonomi yoluyla kalkınma düşünülsün, sermaye birikimi sorununu ortada bırakmaktadır.

Kuşku yok ki, bugünün dünyasında uluslararası ilişkiler ve kuruluşlar bir ülkeyi yalnız kendi kaynakları ile kalkınma zorunda bırakmıyor. Çağdaş ekonomi bilimi de yeni yollar açmış olabüir. Ama bunlar gene de kaynaklar sorununu kökünden çözücü değildir.

Türkiye de, demokratik yaşama girdiğinden beri bu sorunla karşı karşıya kalmıştır. 1946 öncesinde büyük kitlelerin ekonomik hayatta söz hakkı yoktu. O nedenle de, isabetli isabetsiz, ekonomik politikanın saptanması, genel oyun dışmda cereyan ediyordu. Gerçek genel oyun kabulü ile beraber tamamen yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Alınacak veya alınmayacak kararlarda seçmen kitlelerinin ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır.

Kültür Değişikliği

Demokratik rejimin belli bir insan ve toplum modeline, bu toplum modelinin yüzyıllar boyu gelişmesine bağlı olduğunu ve bu modelin Türk toplumunun geleneksel yapısında bulunmadığını söylemiştim. Bu tersliğin dışında Türkiye'de özellikle Cumhuriyetle beraber hızlanan ve bir devrim niteliği kazanan çağdaşlaşma ve batılılaşma da toplumumuzda zaman zaman suyun altında kalan, zaman zaman da su yüzüne çıkan gerginliklere neden olmuştur. Türkiye'nin, Cumhuriyet döneminde çağdaşlaşmada varmış olduğu aşama inanılmaz bir şeydir. Bunun büyüklüğü, İslam kültür topluluğu içindeki ülkelerin bugün bile karşı karşıya kaldıkları sorunlar gözönünde bulundurulduğunda daha da azametli görünmektedir. Sosyalist Cezayir, tek karılılığı kabul edememektedir. Oysa bugün, Anadolu'nun en küçük köşelerinde kadın avukatlar, doktorlar vardır ve hiç de yadırganmamaktadırlar. Otomobille yaptığı bir Afganistan gezisinden dönen bir Fransız arkadaşımın dediği gibi, Avrupa Türk sınırından başlamaktadır. Bu..... *(Metin, bu noktada kesintiye uğramaktadır)*

O halde Türk toplumunda, özellikle demokratik düzene geçtiğimizden bu yana, bu temel ortaklığa rağmen, gittikçe şiddetini artıran bölünmenin ve siyasal- toplumsal bunalımların kaynakları nedir, bunları açıklamaya çalışacağım.

Daha önce de belirttiğim gibi ('consensus' bahsi) demokratik düzen, zorunlu olarak bir toplum içinde ayrılıkların, ayrı çıkarların, ayrı fikirlerin çatışmasına dayanır.

Cumhuriyet döneminin siyasal yapısı bakımmdan bazı özelliklerini belirtmeden, çok partili yaşamımızın sorunlarını anlamaya olanak yoktur.

Türk toplumunun yukarıdan alınan bir kararla çok partili siyasal hayata geçmesini sağlayan özelliklerin başında, tek parti yönetiminin siyasi ideolojisi gelir. Bu ideoloji, çoğulcu demokrasi ideolojisi olmuştur. Milli mücadelenin bayrağını milli irade teşkil etmiştir. Cumhuriyetin okullarında da verilen siyasi eğitim, millet egemenliği olmuştur. Türk tek parti sisteminin zorunlu sonucu, seçime dayalı çok partili hayat olmuştur. Buna birçok batılı bilgin işaret etmişlerdir. Cumhuriyetin yetiştirdiği aydın kuşaklar, çok partiye dayanan demokratik rejimin özlemi içinde idiler.

Diğer taraftan, tek partiye rağmen, siyasi sistemin çoğulcu demokratik felsefe üzerine kurulmuş olması karşısında, Cumhuriyetin toplumu çağdaşlaştırma, batılılaştırma politikasının gerektirdiği kadrolar, İstiklal Savaşından beri iktidarı genellikle iki kategori üzerinde oturtmuştur. Bunlar, bürokratlar (aydınlar) ve Anadolu eşrafı

olmuştur. CHP'ye dönüşen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ana unsurunu bu eşraf teşkil ediyordu. Cumhuriyetin çağdaşlaşma politikasına en yakın sosyal sınıfda bu idi. Aynı yatkınlık, aydın-bürokratlar için de söz konusudur. Hatta daha doğrusu, topluma getirilmek istenen yeni sosyal hayat ve yeni kıymet hükümleri, aydın-bürokratların görüşleri olmuştur. Cumhuriyet yönetimi, eşrafın yardımıyla aydın-bürokratların yönetimi olmuştur. Bu yönetimde toplumun diğer sınıfları, halk yoktu.

1946'dan itibaren, genel oyla birlikte, Türkiye'de sosyal güçlerin dengesi değişmiştir. Ortaya çıkan yeni Türkiye, ilk önce demokrasiyi büyük bir arzuyla bekleyen aydın-bürokratları şaşırtmıştır. Büyük halk kitleleri -köylüsü de, ticaret burjuvazisi de, esnafı da vesaire- aydın bürokratların dünyasından başka bir dünyayı gerçekleştirmek istemişlerdi. O andan itibaren, siyasi iktidar ile devletin önemli noktalarını işgal eden aydın-bürokratlar arasında çekişme başlamıştır. *(Buraya 'Bürokrasi ve Demokrasi' başlığa ' altındaki kısmın ekleneceği yazar tarafından belirtilmiş. Böyle bir kısıma rastlanamadı)*

1950'den itibaren Türk demokrasisinin en büyük hastalığı olan 'kolay yol', kimseden bir şey istemeden, herkese bir şeyler verme eğilimi, bu çatışmayı daha da büyütmüştür. Türk bürokrasisi, devlet içinde yalnız sosyal hiyerarşide önemli yeri almıyor, aynı zamanda ülkenin o günkü ekonomik imkânları içinde de nisbeten iyi bir gelir seviyesine sahip bulunuyordu. DP'nin politikası ise her iki planda da, sosyal ve ekonomik planda bu seviyeyi tahrip etmiştir. Çekişme arttıkça da Demokrat Parti hırçınlaşmış, idarede partizanlığı artırmış, memurlar üzerine baskı kanunları çıkarmış, teşkilatın emrine alma, hakimlerin teminatmı kaldırma, üniversiteye hücum birbirini kovalamıştır.

Buna bir de İnönü ile DP yöneticileri arasındaki çekişme eklenecek olursa, bizi 27 Mayıs'a getiren nedenleri anlamak kolaylaşır.

Türk siyaset hayatının bugün de devam eden büyük ve öldürücü hastalığı, 1950-60 döneminde bütün ahrazlarını ortaya dökmüştür. Bu hastalık, farklı düşünenlerin abartılarak kamuoyuna sunulması, siyasi rekabetin siyasi husumete, hatta kişisel husumete dönüştürülmesidir. Burada 1946-60 arasının siyasal kavgalarını kısa da olsa anımsatmak olanak dışıdır. Türkiye'nin şimdi 45 milyonu aşmış olan nüfusu içinde, yarısından çok fazlası o dönemi de bilmemektedir. Üniversitelerimizde siyasal bilimler için dünya kadar para sarfettiğimiz halde, hocalarımız da nedense bu konularla ilgilenmezler. (Zaten siyasal yaşamımızın hiçbir sorunu ile ilgilenmezler ya!). Ben burada sadece genç kuşaklar için şunu söyleyeyim: Bu dönem de daha sonraki dönemlerde olduğu gibi mitingler, husumet antları, liderlerin birbirlerini suçlaması ile

geçmiştir.

(Burada metin, cümle ortasında başlamaktadır) .... çağdaşlaşma ile olan ilgisine dikkatler çekilmiştir. Bu doğrudur. Fakat onun kadar önemli olan, toplumun birleştirici niteliğine dikkat edilmemiştir.

Biraz önce, bugünkü toplumumuzu yapan unsurlardan birinin Müslümanlık olduğunu söylemiştim. Laik devletin de aynı zamanda bir unsur sayılması ilk bakışta bir çelişki gibi görülebilir. Oysa bunlar birbirini tamamlayan unsurlardır.

Ulusal kültürün bir parçası olarak din ile din kurallarının devlet eliyle topluma uygulanması başka başka şeylerdir. Avrupalılar, bugünkü uygarlıklarını meydana getiren unsurlann Roma-Yunan uygarlığı ve Yahudi-Hıristiyan uygarlığı olduğunu söylerler. Oysa bu ülkelerde de devlet laiktir. Ama o toplumlara bin yılı aşkın Hıristiyanlık uygulaması belli bir yaşam biçimi vermiştir. Kültür unsuru olarak din budur. Bunun gibi, Anadolu toplumu da bin yılı aşkın bir süredir Müslümanlıkla kaynaşmıştır. Laiklik, bu kültür birliğinin, şeriat veya mezhep kavgaları ile bölünmesini önleyen önemli aşamadır.

(*Bugün belki çok küçük bir azınlık bir yana bırakılacak olursa, içimizde bir defa namaz kılmamış, hiçbir dua bilmeyen bir bireye bile dinini sorarsanız, 'Müslüman' olduğunu söyleyecektir. En alafrangalarımızın bile cenaze namazı kılınmadan gömüldüğü görülmemiştir.)*

Özet olarak şunu söyleyeceğim: Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devletinin Anadolu topraklarında bin yıldan beri oluşan toplumunun mirasçısı olarak insanlarının beraber yaşama iradesinin en yüksek düzeyde olduğu bir birlik teşkü etmektedir. Atatürk'ün millet anlayışı bunu daha da güçlendirmiştir.

(Buna, basit gibi görünen bir örnek olay göstereceğim: 1974 Kıbrıs Barış Harekâtından bir süre sonra, Mersin'den feribot ile Kıbrıs'a gidiyordum. Bir görevli bana gelerek vapurda şehit babaları olduğunu ve beni görmek istediklerini söyledi. İlk aklıma gelen, bazı sorunları olduğu ve benden çözülmesini isteyecekleri oldu. Gelsinler dedim. Geldiler. Siirtli idiler. Doğru dürüst Türkçe bilmiyorlardı. Ne istediklerini sordum. Elimi öpmeye geldiklerini söylediler. Allah razı olsun beyim dediler. Gittiler. Neden Allah razı olacak? Çocuklarının ölümüne yol açan bir harekâta karar veren bir hükümetin üyesiyim. Evlat acısını bastıran bu mutluluk, bu teşekkür, belki oğlunun şehit olarak cennete gittiğindendir. Bunu bağnazlık sayanlar bulunabilir, öyle sayılacaksa, herhangi bir ideal —vatan sevgisi, sınıfbilinci — için ölmek bağnazlık sayılacak demektir. Burada önemli olan, etnik açıdan Kürt olan vatandaşların Türkiye Devleti uğruna ölmeyi makbul bir

şey saymaları... Milli birliği, 'consensus'u sağlayan bu olduğu halde, bazı ırkçıların illaki Kürt asıllı millet bireylerini de illa Orta Asya'dan gelen Türk ırkı içine almaları, bunun bilimsel komikliği bir yana, toplumsal 'consensus'u parçalamanın en kesin yoludur. Çünkü 'Orta Asya'dan gelme', Anadolu'da birleştirici değil, ayırıcı bir kıstastır.)

27 Mayıs öncesine geldiğimizde, özetle durum şu idi:

Bir yandan aydın-bürokratlarla, Demokrat Parti iktidarı arasında gittikçe büyük uçurumlar açan çekişme, Menderes'in Üniversite hocalarına kara cüppeliler demesi, vs., diğer taraftan karşılaştığı sıkıntıların nedenini muhalefete yükleyip, elindeki yetkileri artırmaya çalışan bir iktidar, siyasal hayatımızda 'consensus'dan eser bırakmamıştı. Bu nedenle de rejimin .... *(Metin burada kesiliyor)*

9 Nisan 1982

27 MAYIS 1960 TARİHİNDE ANKARA RADYOSUNDAN SAAT 05.15'TE OKUNAN TEBLİĞ

Dikkat... Dikkat... Muhterem Vatandaşlar.

Radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz Silahlı Kuvvetlerinizin sesi bir dakika sonra sizlere hitap edecektir.

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hâdiseler dolayısiyle ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadiyle Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır.

Bu harekete Silahlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partilerüstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda âdil ve serbest seçimler yaptırarak, idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiz, hiç kimse hakkında şahsiyata mütaallik tecavüzkâr bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsaade etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup olursa olsun her vatandaş kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin aynı soydan gelmiş evlâtları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle, anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve millî varlığımızın selâmeti için zaruri görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin Türk Silahlı Kuvvetlerine sığınmalarını rica ediyoruz. Şahsî emniyetleri kanun teminatı altındadır.

Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasasına ve insan hakları prensiplerine tamamiyle riayettir. Büyük Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıkız. NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO'ya bağlıyız.

Tekrar ediyoruz; düşüncelerimiz, yurtta sulh, cihanda sulhtur. Türkiye dâhilinde bütün garnizonlardaki garnizon komutanları, o yerin mülki ve askeri idaresine el koyacaklar ve vatandaşların her hususta emniyetini sağlayacaklardır.